

Het goederenverkeer in de belangrijkste Westeuropese havens

Van de meeste Westeuropese havens van enige betekenis zijn nu de gegevens over het goederenverkeer in 1963 bekend, zodat daarvan een tamelijk recent beeld kan worden gevormd ¹⁾. Daartoe is in de tabel een overzicht van de omvang van het goederenverkeer in een aantal havens in een aantal jaren gegeven. Hierin is, in zoverre dat mogelijk bleek, een splitsing toegepast in stukgoederen en massagoederen.

Goederenverkeer in een aantal havens
(in mln. tonnen)

	1938	1962	1963		1963 in pCt. t.o.v. 1962.	
			totaal	stuk- goed		
Rotterdam	42,4	96,6	103,3	16	87,3	107
Amsterdam	5,6	12,2	14,5	3,8	10,7	119
Vlaardingen	3	4	4,2		4,2	105
Terneuzen	1,7		1,7			
Delfzijl	0,4	0,9	1			112
Antwerpen	23,6	41,5	46,6	15,2	31,4	112
Gent	3,3	2,6	2,7	in hoofdzak massagoed		104
Londen	42	58,5	61,2			105
Liverpool	11,8	20,8	25,3			121
Le Havre	6,7	21,2	25,1	3	22,1	118
Marseille	8,8	28,8	35	4,6	30,4	122
Duinkerken	4,2		12,2			
Hamburg	25,7	31,4	33,4	10,8	22,6	106
Bremen	9	16	15,4	8,7	6,7	97
Emden	7,4	10	10		10	100
Genua	7,3	28	31,3	4,4	26,9	112
Venetie	4,1	12,3	14			114
Stockholm	4,2	5,3	5,5	1,2	4,3	104
Kopenhagen	6,6	10,6a)				

a) W.v. 3,1 mln. ton stukgoed en 7,5 mln. ton massagoed.

Bij dit overzicht kan worden opgemerkt dat *Rotterdam* in 1963 boven de 100 mln. ton is gekomen door een vermeerdering van het goederenverkeer met 7 pCt. Enigszins teleurstellend is dat het stukgoedverkeer in 1963 slechts weinig is toegenomen. Daar staat tegenover dat *Rotterdam* in 1963 de tweede stukgoederenhaven van Europa was, op de hielen gevolgd door *Antwerpen*. *Londen* bezette voor stukgoed de eerste plaats. Het massagoed in *Rotterdam* vertoonde een stijging van 9 pCt.

Amsterdam, vroeger overwegend stukgoedhaven, zag het verkeer van massagoed niet onaanzienlijk stijgen. *Terneuzen*, evenals *Gent*, verwacht een groter aandeel in het internationale verkeer te kunnen verkrijgen als de verbetering

¹⁾ Een aantal der gegevens, waaruit dit artikel is opgebouwd, werd welwillend verstrekt door: Dienst der havens en handelsinrichtingen Amsterdam; C.B.S.; Havenbedrijf Vlaardingen-Oost; Gem. Terneuzen; Havenschap Delfzijl; Dir. Gen. Havenbedrijf Antwerpen; Stadsbestuur van Gent; Port autonome du Havre; Chambre de Commerce et d'Industrie Marseille; Hafenbetriebsdirektion Hamburg; idem Bremen; Consorzio autonome del Porto di Genova; Københavnvaesen; Stockholms Hamnstyrelse. Overgenomen: enkele gegevens uit Europort.

van de waterwegen zal zijn tot stand gekomen. (Het cijfer van 1938 van *Terneuzen* is geschat omdat Rijkswaterstaat, die de haven beheert, geen gegevens over genoemd jaar kon verstrekken).

Het totale goederenverkeer in de voornaamste Nederlandse havens was in 1963 ca. 125 mln. ton.

Antwerpen was nog altijd belangrijk als stukgoederenhaven, maar kon daarnaast zijn verkeer van massagoed aanzienlijk vermeerderen. De structuur van het verkeer in deze haven wijzigde zich, hetgeen blijkt uit het feit dat in 1938 en eerder, aan- en afvoeren bijna gelijk waren; nu zijn de aanvoeren tweemaal zo groot als de afvoeren.

Intussen lijkt het interessant de aandacht erop te vestigen dat *Antwerpen* met een project, analoog aan dat van *Europort*, is gestart. Elementen hiervan zijn nieuwe havendokken, een nieuw zeekanaal en een zeesluis, die de grootste ter wereld zal worden. Deze sluis, die nu reeds uit de steigers komt, zal schepen tot 100.000 ton kunnen schutten. Een moeilijkheid is evenwel dat de *Schelde* nog geen super-tankers van 100.000 ton toelaat. Voorlopig zal de sluis nog moeten functioneren met twee tankers van 45.000 ton tegelijk of drie van 30.000. Door verbetering van de *Schelde* hoopt men te komen tot 70.000 ton.

Evenals de *Europort* moet het Antwerpse „Noorderproject” ook tot een industriële groei leiden. Ruim 1.500 ha nieuw industrieterrein worden toegevoegd; vooral de petro-chemische industrie is hiervoor geïnteresseerd. Het Duitse Bayerconcern bijv. wil een bedrijf vestigen, dat 150 ha beslaat. *Petrochim* is een andere klant. Het tienjarenplan, dat in 1956 parlementair werd goedgekeurd, moet in 1966 voltooid zijn ²⁾.

Hamburg registreerde, evenals de meeste andere Westeuropese havens, een aanzienlijk toenemend verkeer van massagoederen, maar ook een belangrijk stukgoedverkeer; evenals *Bremen*, dat nog steeds een groter stukgoederenverkeer t.o.v. massagoederenverkeer had.

De conclusies zijn: ten eerste dat niet alleen *Rotterdam* een spectaculaire groei vertoont, maar dat ook andere Westeuropese havens naar verhouding krachtig zijn gegroeid. Ten tweede dat het goederenverkeer in de genoemde Westeuropese havens in 1963 belangrijk meer dan verdubbelde t.o.v. 1938 met een stijging van 218 tot 453 mln. ton.

Ten slotte: de belangrijk vergrote goederenstroom in de havens van West-Europa, die een belangrijke factor in het economisch leven van ons werelddeel is, wordt niet alleen door toename van het stukgoederenverkeer veroorzaakt, maar vooral ook door de sterk gezwollen oliestroom.

Rotterdam.

P. KOEDIJK.

²⁾ Zie „De Volkskrant” van 15 september jl.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Het goederenverkeer in de belangrijkste Westeuropese havens, door P. Koedijk.....	1071	Defensienota 1964, door Drs. B. J. Th. ter Veer..	1077
De onevenwichtigheden in onze economie, door Dr. H. Umrath.....	1072	Levensverzekering (binnenland) in het eerste halfjaar 1964, door J. B. Booij.....	1083
Marktbeheersende ondernemingen, door Drs. J. H. van Ommen.....	1074	Chroestsjov — leider en criticus van de Sowjet-economie — exit (IV), door Drs. S. van Popta..	1085
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	1088

De onevenwichtigheden in onze economie

Toen schrijver dezes ongeveer een jaar geleden op een bijeenkomst van enkele leden van het topkader van het Amerikaanse Vakverbond A.F.L.-C.I.O. en van hoofdambtenaren van het Ministerie van Arbeid op de problematiek wees die het gevolg is van de overspanning van de arbeidsmarkt in de meeste Westeuropese landen, werd de vraag gesteld of er niet werkkrachten uit de Verenigde Staten in Europa te werk zouden kunnen worden gesteld. Op deze manier zouden dan hier de spanning en in de Verenigde Staten de werkloosheid kunnen worden vermindert.

Men zou dit een wat naïeve vraag kunnen noemen, waarop het antwoord reeds daarom negatief zou moeten zijn omdat men wel arbeiders uit streken met een lagere levensstandaard in landen met een hoger bestaanspeil te werk kan stellen (zelfs indien de huisvesting moeilijkheden oplevert), maar het omgekeerde zal praktisch nauwelijks realiseerbaar zijn. Daarbij komt dan nog dat de werkloosheid in de Verenigde Staten voor het overgrote gedeelte betrekking heeft op ongeschoolden of het gevolg is van gebrek aan mobiliteit: vele bewoners van een eigen huisje in afgelegen stadjes wensen noch van woonplaats noch van beroep te veranderen.

Toch zou men zich kunnen voorstellen dat de Amerikaanse gesprekspartner met zijn in eerste aanleg „naïef” aandoende vraag niet zo erg ernaast geweest is. Zijn wij niet soms te zeer geneigd de oorzaken en daardoor de oplossing van de moeilijkheden op economisch terrein binnen onze grenzen en dan op korte termijn te zoeken?

Uiteraard werd in 1963 naar een zekere aanpassing van ons loonniveau aan dat in andere E.E.G.-landen gestreefd, terwijl op kleine schaal arbeiders uit het buitenland worden aangetrokken. Maar steeds gaat het om incidentele maatregelen. Node mist men een „confrontatie” met de buitenwereld en dan niet slechts op bepaalde momenten, maar regelmatig ten einde de algemene ontwikkeling te kunnen volgen én beïnvloeden.

Dit lijkt niet alleen wenselijk, omdat onze unieke export- en import-situatie maakt, dat wij allesbehalve een eiland zijn. Ons lidmaatschap in de E.E.G. brengt automatisch met zich mede, dat alle beschermende dijken waarachter wij het loon-, prijs- en rentepeil tot nu toe betrekkelijk laag hebben kunnen houden, worden afgebroken en op zijn laatst begin 1970 geheel zullen zijn verdwenen, dus binnen vijf luttele jaren, zelfs indien President De Gaulle erop staat dat in Brussel niet meer gebeurt dan de letter van het E.E.G.-verdrag eist.

Ziedaar een stuk „ingebouwd dynamisme”, waaraan wij niet kunnen ontkomen en waarvan men zekere gevolgen in de achter ons liggende jaren misschen heeft onderschat, hoewel de loon-, rente- en prijsverhogingen in 1963/64 zeker voor een niet onbelangrijk deel door het werken van dit dynamisme werden gestimuleerd, zo niet mede veroorzaakt.

Aldus heeft bijv. ten gevolge van het Verdrag van Rome het werken in andere E.E.G.-landen reeds veel aan aantrekkelijkheid gewonnen, nadat de wederkerigheid van de sociale verzekering door E.E.G.-verordeningen was veilig gesteld; tevens moet het gemeenschappelijk landbouw-

beleid — zij het stapsgewijs — omvangrijke prijsverhogingen tot gevolg hebben.

Dit én nog veel meer wist men sedert 1958. Ook was het duidelijk dat in ons grote achterland, de Duitse Bondsrepubliek, een nogal consequent loonbeleid bij volledig vrije loonvorming plaatsvond. De jaarlijkse loonsverhogingen waren — en zijn — er wel niet buitensporig vergeleken bij de reële mogelijkheden, maar zij voltrokken zich zeer regelmatig, zodat van grote verschillen per jaar nauwelijks kan worden gesproken. Daarnaast kwam men in de belangrijkste Duitse bedrijfstakken overeen de werktijd geleidelijk in te krimpen, zodat omstreeks 1965/66 de contractuele werkweek van 40 uur een feit zal zijn. Vermeldenswaard is in dit verband dat men in de bouwsector vrijwillig ter vermindering van de spanning twee keer de verkorting met een uur, zes maanden later dan oorspronkelijk overeengekomen, heeft doen plaatsvinden.

Men kan moeilijk aan de indruk ontkomen, dat bij de prognoses en verkenningen waarvan men bij ons sociaal-economisch beleid, en met name bij de loonpolitiek trachtte uit te gaan, té weinig met dit ingebouwde E.E.G.-dynamisme rekening is gehouden. Zodoende werd het ingroeien in de Europese sociaal-economische verhoudingen nauwelijks in voldoende mate voorbereid.

Hierbij komt nog dat naast het „E.E.G.-dynamisme” ook andere krachten aan het werk zijn, die de vraag voortdurend zodanig optrekken dat vaak de prognoses binnen zeer korte termijn door de feiten achterhaald worden. Men is nu wel — en niet alleen in Nederland — zo ver dat men wantrouwend staat tegenover elke voorspelling wanneer het woningtekort zal zijn ingelopen, laat staan het (kwantitatieve) woningprobleem zal zijn opgelost. Wij hebben een televisie-explosie meegemaakt die alle berekeningen ver achter zich liet, en zitten midden in een auto-explosie, die leidt tot een wegen-, bruggen- en benzinepompen-explosie enz. enz.

Deze permanente groei aan de vraagkant wordt niet alleen gestimuleerd door de „verborgen verleiders” en het feit, dat de auto ophoudt „luxe” te zijn zodra de buurman er een heeft. Daarnaast werken krachtige politieke dynamismen. Het expansieve woningbouwbeleid is er een. Maatregelen ter verzekering van volledige werkgelegenheid bij de minste dreiging van recessie in praktisch heel West-Europa, reeds om politieke redenen, een tweede. De al dan niet voldoende hulp aan ontwikkelingslanden en de wapen- en ruimtevaartproductie komen er nog bij, evenals de wedloop van onze oververhitte economieën om aan het Sowjetblok hele fabrieken ter waarde van honderden miljoenen te leveren, waarbij wij deze vraag door langlopende, vaak nog door de overheid gegarandeerde kredieten, stimuleren.

In dit patroon van een wereld, waar als het ware de interne en externe politieke rust moet worden gekocht door een voortdurend grotere inspanning om niet alleen aan de steeds groeiende vraag maar ook in stijgende mate aan de — door gebrek aan koopkracht — onbevredigde behoefte hier (woningsector) en elders (ontwikkelingshulp, kredietgaranties) te voldoen, doen wij ons best om aan de hand van plannen en verkenningen onze economie telkens voor een enkel jaar te kunnen beheersen en gebruiken daarvoor

als het meest belangrijke instrument een laag loon- en prijspeil. Daardoor komt dan de stoômketel na een periode van restrictie zodanig onder druk te staan, dat een sterke verhoging van de *nominale* lonen als noodzakelijk wordt beschouwd.

Maar spoedig nadat men gedwongen was plotseling van het ene uiterste op het andere over te gaan, luidt nu het advies: trap even hard op de rem als kort geleden op het gaspedaal. Hierbij spelen dan als van ouds de concurrentieverhoudingen de beslissende rol. Dit betekent, dat wij — althans voorlopig — door zouden moeten gaan met behulp van lage lonen te concurreren, iets dat onontkoombaar zou zijn indien onze produktiviteit lager is dan in alle andere industrielanden of onze winsten hoger moeten zijn ten einde hogere besparingen veilig te stellen.

Wat het laatste betreft, kunnen wij kort zijn: indien wij ten gevolge van onze snelle bevolkingsgroei meer vermogensaanwas nodig hebben dan andere landen, dan is spoedige invoering van vermogensaanwasdeling en investeringsloon zuiver economisch bezien, dus in het *algemeen belang*, een eerste vereiste.

Ten aanzien van het absolute produktiviteitspeil is Prof. D. Schouten blijkens zijn artikel in „E.-S.B.” van 4 november jl. sceptisch, om niet te zeggen pessimistisch, terwijl Prof. A. Heertje meent, dat de produktiviteitsgroei met behulp van diepte-investeringen door het sociaal-economisch beleid in de laatste jaren werd geremd (Het Parool, 9 november jl.).

Beiden zien dus blijkbaar voor hetzelfde feit verschillende oorzaken en komen daarom ook tot tegenovergestelde conclusies. Schouten wenst matiging op het loonfront; Heertje ziet — tenminste op langere termijn — in een hoger loon- en prijspeil een voorwaarde voor produktiviteitsverhoging en ontspanning door diepte-investeringen. Blijkbaar is hij bereid hiervoor de prijs van een tijdelijke vermindering van de goud- en deviezenvoorraad op de koop toe te nemen. Immers, de (deviezen)cost gaat niet alleen bij de Gas-Unie voor de baet uit!

Hierbij komt o.i. nog dat zuiver empirisch beschouwd het met onze produktiviteit niet zo slecht gesteld kan zijn als men het soms doet voorkomen. Een jong industrieland beschikt misschien niet over een omvangrijk corps van eerste klas vaklieden, maar het heeft dan toch het voordeel van moderne machines, gebouwen, verkeersinstallaties enz., enz. Bovendien behoren Leiden, Tilburg, Twente en de Zaanstreek tot de oudste industriegebieden.

En zijn wij niet het land van de internationale concerns? Zullen Philips in Eindhoven of Shell in Pernis onderdoen aan hun fabrieken en raffinaderijen in Aken of Marseille? En is de groei van Rotterdam niet te danken aan de korte overslagtijden ten gevolge van goede organisatie, arbeidsprestatie en outillage?

Wij menen dan ook, dat het over het algemeen met het absolute produktiviteitspeil nogal mee zal vallen. Zo niet, dan zou juist ten aanzien van de achtergebleven sectoren moeten worden nagegaan hoe hierin verandering kan worden gebracht, waarbij een minder wisselvallig loonbeleid op middellange termijn van betekenis zou kunnen zijn.

Maar niet alleen op dit detailpunt lijkt onze programmering op langere zicht van grote betekenis. Heel Nederland zucht met Minister Andriessen en Alice in Wonderland dat het zo vervelend is zo vaak te moeten wisselen! Deze stop-go-politiek wordt langzamerhand ondraaglijk. Omdat zij gebaseerd is op „plannen” van jaar tot jaar

wordt er weinig rekening gehouden met krachten en tendenties van langere duur; zodoende wordt Nederland niet alleen een eiland in de ruimte maar ook in de tijd.

Onzes inziens is het dan ook dringend noodzakelijk dat bij de jaarlijkse programmering rekening wordt gehouden met de grote stromingen, die de gang van zaken in de wereld waarin wij leven, bepalen. Uiteraard geeft dat (nog) minder houvast dan de meer gedetailleerde gegevens dichter bij huis. Maar misschien zou het een vooruitgang betekenen, indien men zou beamen dat er ten aanzien van de details veel minder houvast bestaat dan cijfers achter de komma, gebaseerd op de ontwikkeling van jaar tot jaar, doen vermoeden, terwijl de gemiddelde groei op middellange en lange termijn — en in verband daarmee zekere structurele tendenties — beter te onderkennen zijn.

Zoals reeds beklemtoond, geldt dit in belangrijke mate voor een aantal maatregelen die in het kader van de E.E.G. tot 1970 dienen te worden genomen en die tenminste ten aanzien van agrarische produkten en de geld- en kapitaalmarkt prijsverhogend zullen gaan werken. Ook de mobiliteit van werkkrachten zal toenemen; misschien minder ten gevolge van de verdere liberalisatie van het vrije verkeer van werknemers, dan in verband met de voorgenomen maatregelen in de dienstensector. Als straks de deuren voor aanbestedingen van openbare werken in de zes E.E.G.-landen voor alle bona-fide aannemers open gaan zal opnieuw de zuigkracht van gebieden met hogere lonen en prijzen toenemen.

Ten slotte zou men zich ernstig moeten afvragen in hoeverre de overspanning in het geïndustrialiseerde West-Europa — op lange termijn bezien — een structureel verschijnsel dreigt te worden, omdat met het oog op de ten koste van alles nagestreefde groei naast stabilisatoren een aantal politieke en institutionele dynamismen in de Westerse economie zijn ingebouwd.

Tot nu toe heeft men in enkele landen door de soms massale import van buitenlandse arbeiders deze invloeden enigszins kunnen compenseren. Daarbij heeft men zich vaak niet of te laat gerealiseerd dat hierdoor nieuwe problemen worden geschapen. Men denke slechts aan vraagstukken als ruimtelijke ordening en huisvesting in de reeds nu dichtbevolkte „driehoek” van Rijn, Roer en Seine en de rassenrelletjes in Groot-Brittannië.

Vandaar dat een gedachte, die in Zwitserland — het land met het grootste percentage „gastarbeiders” — is geopperd o.i. aandacht verdient. Er werd namelijk de vraag gesteld of het juist en op den duur uitvoerbaar is om de economische expansie steeds meer te concentreren in de reeds sterk geïndustrialiseerde landen. Zou het niet veel verstandiger en op den duur zelfs noodzakelijk zijn nieuwe breedte-investeringen in overwegende mate in landen met structurele werkloosheid te doen plaatsvinden? Dit zou voor het Westen — op den duur — een vermindering van de spanning en voor de ontwikkelingsgebieden een belangrijke bijdrage in de richting van „trade not aid” betekenen.

Het is duidelijk, dat dit een taak op zeer lange termijn zou zijn, waarbij omzichtig te werk moet worden gegaan ten einde ongewenste repercussies te voorkomen. Maar gezien het feit, dat alle fiscale, monetaire en loonpolitieke maatregelen blijkbaar slechts de symptomen van onze structurele onevenwichtigheden raken en dus weinig bijdragen tot structuurverandering, lijkt een nieuwe en systematische aanpak op lange termijn dringend noodzakelijk.

In het kort zou dit betekenen, dat wij moeten streven naar een nieuwe internationale arbeidsverdeling, waarbij

Marktbeheersende ondernemingen

Britse monopolie,,filosofie”

Inleiding.

De Britse Minister van Economische Zaken in het vorige — conservatieve — kabinet, stelde in een begin van dit jaar verschenen witboek ¹⁾ aan het parlement in Groot-Brittannië voor, hem meer bevoegdheden te geven om op te treden tegen monopolies, fusies en mededingingsbeperkende praktijken.

De achtergrond van de actie op dit terrein was ongetwijfeld mede een politieke: met de verkiezingen in het zicht wilde de Britse regering niets nalaten, wat de toenmalige oppositie de wind uit de zeilen kon nemen. Met name gold dit voor het in de hand houden van de prijsontwikkeling door stimulering van de mededinging. In dat licht moest ook de daaraan voorafgaande aankondiging van de actie met betrekking tot de individuele verticale prijsbinding worden gezien.

Het is in dit geval niet alleen de werking van de mededinging aan de overzijde van het Kanaal welke de belangstelling trekt. Het verlangen naar uitgebreider bemoeienis met al wat de mededinging betreft, houdt ook de geesten van andere dan Britse overheidsfunctionarissen gaande. Men zou zelfs kunnen spreken van een wijd kader van activiteiten op dit terrein welke speciaal de grote marktbeheersende ondernemingen en fusies tot object hebben.

Zo verscheen kortgeleden de uitslag ²⁾ van een drie jaar geleden aangevangen onderzoek naar het concentratieverschijnsel in de Bondsrepubliek. Van de kant van de E.E.G. heeft men twee groepen van hoogleraren aan het werk gezet om aan de hand van een omvangrijke vragenlijst een beschouwing te geven over de aspecten van het verschijnsel marktbeheersing, waarmede artikel 86 van het Verdrag van Rome zich zal moeten bezighouden, terwijl dit onderwerp ook in het nog wijdere verband van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (O.E.S.O.) de aandacht opeist. Men vraagt zich af

¹⁾ „Monopolies, Mergers and Restrictive Practices”, april 1964.

²⁾ „Bericht über das Ergebnis einer Untersuchung der Konzentration in der Wirtschaft”, 5 juni 1964.

(vervolg van blz. 1073)

lichte industrieën en een groter gedeelte van de agrarische produktie worden overgelaten aan jonge landen.

Daardoor zouden in de hoog geïndustrialiseerde gebieden op den duur naar verhouding meer krachten ter beschikking komen voor werkzaamheden die een hoge mate van technisch kunnen vereisen of die ter plaatse moeten geschieden, zoals dienstverlening en bouwproduktie. De tegenwerping, dat wij op deze manier slechts zeer geleidelijk aan een beter evenwicht toe zullen zijn, is uiteraard juist, maar verandert niets aan de probleemstelling. Indien wij te maken hebben met een structureel vraagstuk, zullen conjuncturele maatregelen, die niet méér kunnen bereiken dan het verzachten van tijdelijke moeilijkheden, uiteindelijk niet voldoende zijn. Bovendien moet ook de conjunctuurpolitiek meer dan tot nu toe worden ingepast in het proces van langdurige structuurveranderingen.

Amsterdam.

H. UMRATH.

of er een samenhang bestaat tussen genoemde activiteiten.

Vast staat wel, dat sinds de economische ontwikkeling na de tweede wereldoorlog een sneller tempo heeft gekregen, de overheden in Europa en ook daar buiten zich allerwege meer met het monopolieverschijnsel, de marktbeheersende onderneming, de machtspositie of hoe dit economische fenomeen ook mag worden aangeduid, zijn gaan bezighouden. Dit is dus een situatie, die al langer bestaat. De activiteiten, waar het thans om gaat zijn echter van recenter datum.

Zonder twijfel is er sprake van een complex van omstandigheden, die deze activiteiten heeft uitgelokt; omstandigheden, die rechtstreeks inwerken op bedrijfstukken en ondernemingen, waardoor een ingrijpend veranderingsproces in beweging wordt gezet. Gedoeld wordt op de toenemende consumptie die de produktie en de technologische ontwikkeling stimuleert. Zo mogelijk van nog meer betekenis is het groter worden van de markten. Deze omstandigheden leiden in sommige branches tot scherpere concurrentie. Anderzijds dwingen ze tot het behalen van een zo groot mogelijk kostenvoordeel, dat slechts te verwezenlijken is door produktie op grote schaal dan wel door concentratie van de produktie.

Hoe drukker het verkeer, hoe uitgebreider de verkeersreglementen. Dit geldt voor de gehele maatschappij, en ook voor de produktiesector. Op zichzelf behoeft het dan ook niet vreemd te lijken, dat een grotere intensiteit in de produktiesector wordt begeleid door een toenemende overheidsbemoeiing en -reglementering. Die zorg is immers veelal niet gericht tegen de produktieconcentratie als zodanig, maar tegen die gedragingen van ondernemerszijde, welke indruisen tegen de doelstellingen van het beleid dat de overheid op economisch terrein wenst te voeren, waardoor die gedragingen het karakter krijgen van misbruik van economische macht. Bedoeld worden handelingen van marktstrategische aard, die de belangen van anderen in ernstige mate schaden.

Tegen deze achtergrond kan het nuttig zijn de her en der gesignaleerde activiteiten eens te belichten om te zien of er een lijn te ontdekken valt in de beweegredenen, welke tot die activiteiten hebben geleid, c.q. welke de filosofie is die de basis voor het beleid op dit punt vormt. De door de Britse regering aangekondigde stappen op dit terrein lijken het meest concreet. Daarom komen deze in eerste instantie in aanmerking om aan een beschouwing te worden onderworpen.

Wettelijke voorzieningen in Groot-Brittannië op het terrein van de mededinging.

In Groot-Brittannië heeft door de historie heen een sterk gevoel voor vrijhandel geleefd. Er zijn voorbeelden die doen vermoeden, dat daardoor de macht van individuele ondernemingen in dat land, wellicht meer dan in andere landen, is beteugeld. Evenals in de overige Westeuropese geïndustrialiseerde landen heeft ook in Groot-Brittannië het concentratieverschijnsel na de tweede wereldoorlog een vlucht genomen. Reeds voordien — tijdens de oorlog — was de produktieconcentratie trouwens sterk bevorderd ter

voorziening in de omvangrijke behoeften der strijdmachten.

Niet lang na het einde van de tweede wereldoorlog werd een wet van kracht, die te oordelen naar titel en inhoud, vooral de monopolieposities tot onderwerp leek te hebben. Deze wet — genaamd „Monopoly and Restrictive Practices (Inquiry and Control) Act 1948” — regelde de instelling van een „Monopoly and Restrictive Practices Commission”. Al gauw leerde de ervaring, dat het vooral de mededingingsbeperkende praktijken — zoals met name kartelovereenkomsten in de Engelse wet worden genoemd — waren, waarmee de commissie zich in de praktijk bezighield. Dit valt ongetwijfeld te verklaren uit het feit, dat in geval van misbruik van macht een kartel een gemakkelijker aanknopingspunt biedt dan een (niet op een zuivere mededingingsovereenkomst gebaseerde) monopoliepositie (of oligopoliepositie) en wel — wegens de aanwezigheid van een juridisch bepaald object (meestal dus een bindende kartelovereenkomst), in relatie tot bepaalde wettelijke criteria,

— door de omstandigheid dat in de betrokken overeenkomst doorgaans wordt vermeld om welke mededingingsbeperkende praktijken het gaat.

In geval van één of enkele — niet in kartelverband opererende — ondernemingen is van een dergelijke objectieve bepaalbaarheid ten aanzien van marktbeheersing of misbruik van macht niet of in veel mindere mate sprake. Een en ander wordt weerspiegeld in de veranderingen, welke de wettelijke voorzieningen in Groot-Brittannië op dit terrein sindsdien hebben ondergaan. Nadat in 1953 de samenstelling van de monopoliecommissie bij speciale wet was vergroot en haar werkwijze daarbij aangepast, werd zulks weer ongedaan gemaakt door de „Restrictive Trade Practices Act 1956”, waarbij de wettelijke benadering van kartels gescheiden werd van die welke voor marktbeheersende ondernemingen gold.

Was voordien voor beide vormen van samenwerking voorzien in een optreden c.q. ingrijpen door een administratief orgaan (de „Board of Trade” na onderzoek door de monopoliecommissie), dit werd door genoemde wet veranderd in die zin dat deze procedure bleef gehandhaafd voor monopolies doch voor mededingingsbeperkende praktijken een vorm van rechtspleging werd ingevoerd. Uitgangspunt werd dat overeenkomsten, die de economische mededinging beperken het vermoeden opleveren van strijd met het algemeen belang, doordat daardoor het vrije krachtenspel op de markt wordt belemmerd. In verband daarmee werd bepaald dat mededingingsovereenkomsten — een enkele uitgezonderd — dienen te worden aangemeld om door een speciaal Hof te worden getoetst aan de in de wet genoemde criteria, waaruit al of niet strijd van de betrokken overeenkomst met het algemeen belang zou zijn af te leiden.

Wijzigingsvoorstellen.

Kennelijk hebben de activiteiten van de monopoliecommissie in het oog van het publiek niet het vertrouwen gewekt, dat de bestaande wettelijke voorzieningen voldoende mogelijkheden bieden om, indien nodig, ook in de toekomst misbruik van macht door individuele ondernemingen doeltreffend te bestrijden. Het witboek komt dan ook met enkele voorstellen om de bestaande wettelijke voorzieningen op dit punt te versterken c.q. het toepassingsgebied daarvan uit te breiden. Deze voorstellen komen op het volgende neer.

1. De monopoliecommissie wordt (weer) uitgebreid tot 25 leden en gemachtigd om in groepen te werken.

2. Een ambtelijk orgaan zal worden belast met het voorleggen aan en selecteren van zaken voor de commissie. Dit impliceert een onderzoek door dit orgaan (in het Engels genoemd Registrar) naar de betrokken feitelijke omstandigheden.

3. De monopoliecommissie moet de bevoegdheid krijgen om op aanwijzing van de Board of Trade (het Britse Ministerie van Economische Zaken) een onderzoek in te stellen naar voorgenomen of kortelings aangegane fusies.

4. In de wet zullen voorzieningen moeten worden opgenomen om de aanbevelingen van de commissie met betrekking tot monopolies ten uitvoer te leggen. Behalve de mogelijkheid om een onderneming te verplichten een economisch belang af te stoten, alsmede een nog niet (geheel) tot stand gebrachte fusie ongedaan te maken (voor beide maatregelen zou in elk individueel geval goedkeuring van het parlement nodig zijn), wordt verder niet aangegeven aan welke bevoegdheden men denkt.

5. De commissie zal een onderzoek moeten instellen naar de aard en omvang van mededingingsbeperkende praktijken in de dienstverlenende sector. Dit om te kunnen nagaan of het nodig is de mededingingswetgeving uit te strekken tot de dienstensector waarop de wet thans niet van toepassing is³⁾.

Voorts ligt het in de bedoeling de wettelijke bepalingen met betrekking tot mededingingsovereenkomsten iets te verfijnen en zodoende enkele storende mazen in het net te dichten. Het betreft hier bepaalde vormen van informatieovereenkomsten, die uitsluitend beogen de mededinging te beperken, of die ten doel hebben bepaalde door het Mededingingshof veroordeelde mededingingsbeperkende overeenkomsten in gewijzigde vorm voort te zetten. Hierop zal in dit bestek niet verder worden ingegaan.

Filosofie⁴⁾ welke aan de wetgeving met betrekking tot het monopolie in Groot-Brittannië ten grondslag ligt.

De wijzigingen van de „Monopoly and Restrictive Practices Act” zijn toegespitst op economische machtsposities welke worden ingenomen door individuele ondernemingen of door fusies van ondernemingen ontstaan. Daarnaast geeft het witboek een inzicht in de filosofie, welke aan het beleid en de wetgeving met betrekking tot monopolieposities in Groot-Brittannië ten grondslag ligt. Hierbij huldigt men het standpunt dat een grote onderneming die een marktbeheersende positie inneemt op zichzelf geen schadelijke uitwerking heeft op de ontwikkeling van de economie. Uit het witboek blijkt trouwens dat men in Groot-Brittannië de ontwikkeling naar het grootbedrijf bepaald niets in de weg wil leggen. Men is er zich van bewust, dat de concurrentiepositie van het bedrijfsleven in dat land afhankelijk is van de voordelen van produktie op grote schaal in de ruimste betekenis, waarbij men niet alleen denkt aan die voordelen, welke verbonden zijn met het eigenlijke produktieproces, maar ook aan de

³⁾ De vraag rijst of met diensten de dienstverlening in het algemeen wordt bedoeld of alleen de dienstverlening die in hoge mate complementair is met de goederenvoorziening; ook in Nederland vallen alleen laatstgenoemde diensten onder de Wet economische mededinging en niet de diensten van het zgn. vrije beroep (tariefregeling voor artsen bijv.). Uit de bewoordingen van het witboek zou kunnen worden opgemaakt, dat deze beperking ook in de bedoeling van de Britse wetgever ligt.

⁴⁾ Filosofie hier in de betekenis van de gedachte of idee, waarvan wordt uitgegaan.

„large scale“-voordelen op marketing- en research-gebied, alsmede op die in de commerciële en distributiesector.

Wel — zo is de opvatting ook — moet het mogelijk zijn om op te treden tegen bepaalde gedragingen van economische machtsposities. Dit kunnen zijn gedragingen van een monopolie die indruisen tegen bepaalde doelstellingen van het economisch beleid en daarbij tegen het algemeen belang ingaan.

De wetgeving in Groot-Brittannië spreekt van een monopolie als er een relatie bestaat tussen bijv. een onderneming en een derde deel van het totale aanbod op de markt van een bepaald goed. Dit is een duidelijker uitgangspunt dan de Nederlandse wetgeving op dit punt bevat.

De Wet economische mededinging in ons land definieert een machtspositie als een feitelijke of rechtsverhouding in het bedrijfsleven die een overwegende invloed van een of meer eigenaren van ondernemingen op een markt voor goederen of diensten in Nederland medebrengt. De hierin opgesloten moeilijkheid is evident. Overwegende invloed is een uitdrukking die nader moet worden bepaald. Dit is slechts mogelijk door een relatie met de totale omzet op de betrokken markt. De vaststelling nu van een bepaald marktaandeel is meestal slechts bij benadering mogelijk. Door een monopoliepositie te relateren aan een niet al te groot marktaandeel — zoals in Groot-Brittannië het geval is — zal het vaststellen van een machtspositie kwantitatief gezien zeker minder moeilijk zijn. In dat land zal dan ook in minder gevallen twijfel behoeven te bestaan over de vraag of men net wel of net niet te maken heeft met een „monopolie“.

Evenals in de Nederlandse wetgeving wordt in de „Monopoly and Restrictive Practices Act“ het optreden tegen monopolies afhankelijk gesteld van strijd met het algemeen belang. Voor het antwoord op de vraag wat in dit verband verstaan wordt onder „algemeen belang“ kan men uitgaan van de doelstellingen welke veelal ten grondslag liggen aan het nationale economische beleid.

In vele westerse geïndustrialiseerde landen doelt men daarbij op bevordering van

- de economische groei;
- de volledige werkgelegenheid;
- een gunstige betalingsbalans;
- prijsstabilisatie;
- evenwichtige inkomensverdeling.

In landen met een markteconomie is een optimale verwezenlijking van deze doelstellingen slechts mogelijk door een zo efficiënt mogelijke aanwending van alle beschikbare produktieve krachten. Dit laatste nu is veelal — met name in Groot-Brittannië — de doelstelling van de mededinging in enge zin; in ruime zin bestaat er een relatie tussen deze doelstelling en de doelstellingen van algemeen economisch beleid en daarmee, zonder twijfel met het algemeen economisch belang.

Bij het mededingings- en monopoliebeleid kan het begrip algemeen belang méér omvatten. Het kan een bepaalde filosofie inhouden welke aan het beleid — in dit geval het beleid, inzake economische machtsposities — ten grondslag ligt.

In tegenstelling tot de Nederlandse wet, geeft de Britse „Monopoly and Restrictive Practices Act“ aan hoe het „algemeen belang“ kan worden onderkend. Natuurlijk komt daarbij het *consumenten*belang naar voren. Immers, al het economisch handelen is terug te voeren tot de uiteindelijke behoeftebevrediging door de consument. Echter,

door vereenzelving met het consumentenbelang, zou het begrip algemeen belang te ongenueanceerd worden benaderd, tenminste voor het doel waarvoor het bij het beleid ten aanzien van mededinging en monopolie moet dienen. Aan het begrip algemeen belang kunnen in de Britse wet dan ook nog andere facetten worden onderkend, zoals de efficiency van het produktieproces in de ruimste zin, alsmede het producentenbelang. De vraag rijst wat deze facetten inhouden.

De term *efficiency* van het produktieproces kan men — zoals in de Britse wetgeving wordt gedaan — van twee kanten benaderen. Men kan hierbij de efficiëntie van het produktieproces in strikt technologische zin benadrukken doch men kan het produktieproces vooral ook zien als een combinatie van produktiefactoren waarbij dan speciaal de arbeid en de mobiliteit van die factor — waaronder wordt verstaan de mogelijkheid voor die factor om de hoogst beloonde aanwending te zoeken — in het oog valt. Het begrip *efficiency* van het produktieproces zou in dit geval dan ook zowel met het producenten-, als met het consumentenbelang kunnen worden geïdentificeerd. Dit lijkt inderdaad de Engelse opvatting te zijn.

Het producentenbelang als facet van het algemeen belang zal zonder twijfel betrekking hebben op de continuïteit van de onderneming, continuïteit bijv. van het inkomen dat de eigenaren van de onderneming toevloeit. Zo gezien kan aan dit facet van het algemeen belang mede de opvatting van het particulier eigendom ten grondslag liggen.

Voor het antwoord op de vraag waarom het monopoliebeleid in Groot-Brittannië thans wordt aangetrokken zou men behalve op het politieke aspect kunnen wijzen op de noodzaak de produktiesector in dat land te rationaliseren, o.a. door toeneming van de integratie. Dit proces is mede in gang gezet door een heroriëntering bij overheid en bedrijfsleven ten aanzien van de structuur van de nationale voortbrenging in relatie tot de handel met het buitenland. De ontwikkeling naar grotere machtsposities en de mogelijkheid dat bepaalde gedragingen van machtige ondernemingen indruisen tegen het algemeen belang hebben daarbij — zo valt uit de bewoordingen van het witboek af te leiden — de aandacht. Dit spreekt te meer nu de markten groter worden, een proces, dat zich welhaast over de gehele wereld voltrekt (E.E.G., E.F.T.A. enz.).

In het kader van de uitbreiding der wettelijke voorzieningen met betrekking tot economische machtsposities overweegt de Britse regering voorts de mogelijkheid te openen om op te treden tegen fusies. Zoals in het witboek wordt opgemerkt worden ook fusies in het algemeen bevorderlijk geacht voor de concurrentiepositie van het Britse produktiepotentieel. Dit betreft niet alleen horizontale concentratie doch ook fusies in het verticale vlak. De regering acht de mogelijkheid evenwel niet uitgesloten, dat bepaalde vormen van integratie een minder gunstige invloed zullen hebben op de economische ontwikkeling.

Slotopmerking.

De voorgestelde wijzigingen van de wettelijke bepalingen welke in Groot-Brittannië gericht zijn op de machtsposities welke marktbeheersende ondernemingen innemen zijn niet ingrijpend, evenmin als de gevraagde nieuwe bevoegdheden om op te treden tegen misbruik van economische macht. Naar het zich laat aanzien zullen deze bevoegdheden slechts bij uitzondering worden toegepast. De daarbij in acht te nemen procedure is een garantie tegen overijld ingrijpen. Zo dient voor het scheiden van reeds tot stand

Dit artikel bespreekt de grondslagen van het defensiebeleid. Deze zijn volgens de Defensienota 1964: eendracht en kracht, anders niet. Dat moet wel als men aan een beeld van de tegenstander vasthoudt, waarin het agressieve en onberekenbare op de voorgrond staat. Daar staan dan echter aanwijzingen tegenover, dat de Sowjet-Unie en China beiden zich in de praktijk laten leiden door de gevaren van de nucleaire situatie, hetgeen hun redelijkheid en voorspelbaarheid verhoogt. Benadrukt wordt dat zij en Amerika in deze koers afhankelijk zijn van elkaars gedrag. In deze situatie komt er meer ruimte voor een regeling van de wapening, maar het is een illusie te menen, dat deze regelingen er zullen komen wanneer het beeld van de vijand ongenueanceerd blijft.

Defensienota 1964

Een woord vooraf.

Sinds het tot stand komen van het hier onder volgende artikel is Chroestsjov van het politieke toneel verdwenen en is in de Verenigde Staten Goldwater afgewezen. Het gedeelte in het artikel, waar deze gebeurtenissen vooral bij zullen doorklinken, gaat over de vraag hoe stabiel de Russische en Amerikaanse vredespolitiek zijn. In de Defensienota wordt gesuggereerd, dat de communistische tegenstander van de ene dag op de andere fundamenteel andere uitgangspunten over oorlog en vrede kan blijken te hebben ten gevolge van machtsverschuivingen. De overname van de macht door Kosygin en Breznev is nog te kort geleden om al een betrouwbare interpretatie te geven, al gaan hun gedrag en commentaren terzake momenteel in een richting die steun verlenen aan de these uit het artikel dat het beleid over oorlog en vrede ook in een dictatuur niet zo maar wordt teruggedraaid, ook al bestaat daaraan behoefte onder bepaalde groepen.

De intentie van de nieuwe Russische leiders om de scherpte van het conflict met China af te zwakken, weersprekt deze interpretatie alleen wanneer men er vanuit gaat, dat betere betrekkingen tussen de twee landen automatisch een ongunstiger houding van de Sowjet-Unie ter zake van oorlog en vrede betekenen. Dit verband is niet zonder meer duidelijk.

In de tweede plaats is in de Amerikaanse verkiezingen een agressieve, roekeloze politiek afgewezen. In bijgaand artikel wordt kritiek uitgeoefend op het gemak waarmee de defensienota aanneemt dat een democratisch bestel een verstandige visie op het nucleaire probleem garandeert. De uitslag van de Amerikaanse verkiezingen neemt die kritiek niet weg. Het is nl. niet primair het verschil tussen democratie en dictatuur dat bepaalt of in het buitenlandse beleid een verstandige visie op de nucleaire situatie verdisconteerd kan worden. Andere factoren, die in het artikel worden genoemd, zijn meer bepalend in dit opzicht. Met

(vervolg van blz. 1076)

gekomen concentraties toestemming van het Parlement nodig te zijn.

De vraag rijst echter in hoeverre de beoogde veranderingen het overheidsbeleid met betrekking tot marktbeheersing zullen beïnvloeden. Brown en Wiseman⁵⁾ vermelden drie vormen van beleid met betrekking tot marktbeheersende ondernemingen, met name

— het beleid dat zich keert tegen marktbeheersing omdat deze structuur onbestaanbaar wordt geacht met de economische en sociale voordelen welke men verwacht van alomtegenwoordigheid van „faire” mededinging;

— een tweede type waarbij de noodzaak van het bestaan van bepaalde monopolies wordt ingezien, en voorts

— het type dat monopolieposities accepteert als sequel van een produktie-organisatie welke op zichzelf nuttig wordt geacht. Dit type van beleid bepaalt zich tot het effect en niet tot de structuur van de economische voortbrenging.

⁵⁾ E. H. Phelps Brown and J. Wiseman: „A course in Applied Economics”, London, 2nd edition, blz. 144.

Het beleid dat in Groot-Brittannië met betrekking tot marktbeheersende ondernemingen tot nu toe werd gevoerd, was van het laatstgenoemde type. De vraag is of de voorgestelde wijzigingen — ook wanneer deze de Labour-regering gewenst voorkomen — dit beleid zodanig van aanzien zullen doen veranderen, dat rubricering onder een van de andere types gerechtvaardigd zou zijn. Zulks lijkt niet te verwachten, als men alleen zou afgaan op de vriendelijke toon waarin het witboek over het monopolieverschijnsel spreekt. Toch zal in dat land het beleid op dit punt een zekere verandering te zien geven, met name voor zover dit het informele monopoliebeleid betreft. Immers, zowel waar het gaat om eventuele onderzoeken door de monopoliecommissie inzake machtsposities, als om fusies, wordt de mogelijkheid van vooroverleg met het nieuw in te stellen orgaan (Registrar) beklemtoond. Dit heeft nog niets te maken met bijv. registratie of goedkeuring vooraf van beoogde of doorgevoerde concentraties. Tot een zekere mate van (zelf)beperking van de bewegingsvrijheid zou de ondernemingsleiding zich in dit opzicht dan echter toch wel gedwongen kunnen voelen.

Voorschoten.

Drs. J. H. VAN OMMEN.

name of die visie wel in voldoende mate aanwezig is, hetgeen vooral afhangt van het gedrag van de tegenstander. Deze afhankelijkheid van elkaar wordt door partijen erkend. Dat bleek ook weer uit de zeer snelle en nadrukkelijke manier waarop men elkaar over en weer verzekerde, dat er niets belangrijks zou veranderen.

Al bij al komt men door de recente gebeurtenissen nogal onder de indruk van het vermogen van het huidige internationale bestel, de politieke leiders en de publieke opinie, om schokken en veranderingen op te vangen. Het is alleen zo moeilijk om uit te maken of zich achter dit „shock-proof” bestel niet toch langzaam een verslechtering van de kansen op vrede voltrekt, al was het alleen al omdat er aan dat internationale bestel op het vlak van de instituten en structuren zo weinig verandert en de waargenomen stabiliteit van het systeem steeds meer kan gaan verlokken tot riskante politiek.

De Defensienota 1964 bestaat uit een vijftal hoofdstukken, die samen 62 bladzijden beslaan en de grondslagen van het defensiebeleid, de defensie van de Nederlandse Antillen en Suriname, de plannen van de krijgsmachtsdelen, het personeelsbeleid en samenvattende financiële beschouwingen bevatten. In dit artikel komen alleen de grondslagen ter sprake. Dat betekent overigens allerminst, dat de andere delen van de Defensienota niet interessant zijn. Het tegendeel is waar. De uiteenzettingen over de „forward defense strategy”, „flexible response” en „graduate deterrent” zijn erg belangrijk en de overgang naar deze nieuwe strategie verklaart diverse recente beleidsbeslissingen van de Minister. Een evaluering van de veiligheidsverhogende waarde van deze strategie zou echter een apart artikel vergen.

Eveneens van belang is het stuk over het personeelsbeleid, dat uitgebreid de zorg documenteert die aan de sociale factor in het leger wordt besteed. Om deze en andere redenen zij de lezing van deze „bestseller” (Admiraal Moorman in de Volkskrant) dan ook van harte aanbevelen.

Tijdens de ontspanning wordt de NAVO omsingeld.

In het gedeelte dat gewijd is aan de grondslagen van het defensiebeleid zijn twee tendensen te bespeuren. De eerste tendens komt tot uitdrukking in verwijzingen naar verschijnselen, die algemeen als geruststellend worden ervaren, zoals 1. „een zekere ontspanning in de Oost-West verhouding in welke sfeer het kernstopverdrag tot stand kon komen” (blz. 9); 2. het feit dat de communistische leiders zich ten volle bewust zijn „van de enorme vernielingen waartoe een kernoorlog zou leiden” (blz. 9); 3. de tussen beide blokken ingetreden evenwichtstoestand (blz. 11). De tweede tendens ligt in het nadruk leggen op de blijvende communistische dreiging, telkens op een andere manier, al naar gelang het de waardering van een van de drie genoemde verschijnselen betreft. Zo wordt t.a.v. de Oost-West verhouding opgemerkt, dat de dreiging van het communistische blok, welke destijds heeft geleid tot het oprichten van de NAVO — de woorden zijn van de Secretaris-Generaal van deze organisatie — nog onverminderd aanwezig is:

„Deze dreiging uit zich in toenemende mate overal ter wereld. Hoewel zij nog onverminderd op het Europese continent blijft

bestaan en hoewel zij ter zee aanzienlijk is toegenomen, dienen de westelijke landen dan ook volle aandacht te schenken aan de toenemende activiteiten van het communistische blok buiten de NAVO-gebieden. De politieke en militaire kracht van het Sowjet-blok kan immers aanzienlijk worden vergroot door het vestigen van communistische regimes of het vestigen van bases of andere faciliteiten in landen buiten het NAVO-gebied; in het algemeen door het aanmoedigen en eventueel met militaire middelen ondersteunen van anti-westelijke tendenties aldaar. *In feite ontwikkelt het communistische blok dan ook onder de dekmantel van de vreedzame coëxistentie meer en meer een wereldomvattende strategie, die de NAVO-alliantie poogt te omsingelen. Alle tekenen wijzen erop dat deze dreiging voortdurend in kracht toeneemt*” (blz. 9; cursivering schrijver).

Over het tweede verschijnsel wordt opgemerkt:

„Het verschil in politieke structuur van het Westen en van het Oosten dient echter in het oog te worden gehouden bij de beschouwingen van de opvattingen van de regeringen van beide zijden ten aanzien van de noodzaak een nucleaire oorlog te vermijden. In het Westen wordt deze mening gedeeld door het democratische bestel in de participerende landen. Wijziging in dit standpunt is daarom niet wel mogelijk. In het Oostelijk blok daarentegen is dit veeleer de persoonlijke mening van de in verschillende landen thans aan de macht zijnde autoriteiten en de groeperingen waarop zij steunen. Deze mening wordt echter in vele communistische landen door andere grote groepen en zelfs door sommige regeringen niet gedeeld. Dit betekent dat het niet uitgesloten moet worden geacht dat bij verschuiving in de machtsverhoudingen in het communistische blok andere regeerders met in deze tegengestelde opvattingen, de oorzaak zijn dat het Westen onverwachts wordt geconfronteerd met een tegenstander met fundamenteel andere uitgangspunten” (blz. 9).

Met betrekking tot het verschijnsel genoemd onder punt 3 wordt herhaaldelijk de nadruk gelegd op de zeer grote absolute sterkte van de strijdkrachten van de Sowjet-Unie.

Karakteristiek voor de uiteenzetting over de grondslagen is, dat beide tendensen niet eerst onafhankelijk van elkaar besproken worden om vervolgens met elkaar in verband gebracht te worden, maar dat de opmerkingen die de tweede tendens markeren de strekking hebben om de aanwijzingen voor de positievere tendens van hun betekenis te ontdoen. Welwillend geïnterpreteerd geschiedt dit om te waken tegen een te groot optimisme, waarvoor minstens twee geldige redenen zijn aan te voeren. Een publieke opinie die te optimistisch gestemd is geraakt, kan in het geval dat de tegenstander plotseling een belangrijke negatieve geste maakt, in zijn tegendeel omslaan en een noodzakelijke, gematigde reactie in de weg staan, door een onevenwichtige reactie af te dwingen. Een waarschijnlijk groter gevaar is dat een te naïeve publieke opinie bij een dergelijk negatief gebaar het werkelijke gevaar als zodanig niet langer wil of kan onderkennen en door haar gewicht de noodzakelijke, gematigde maatregelen tegenhoudt, waardoor noodlottige ketens van gebeurtenissen zich kunnen ontwikkelen, waarbij men dan overigens niet uitsluitend hoeft te denken aan het tolereren van agressie door een vredelievende publieke opinie, maar ook kan denken aan het toelaten van politieke en militaire ontwikkelingen door een publieke opinie die met rust gelaten wil worden en elke drastische verandering van gewoonten tegenhoudt.

Tot zover enkele argumenten waarom het gevaarlijk kan zijn om een te optimistische interpretatie van internationale ontwikkelingen te geven. Minder welwillend geïnterpreteerd lijkt de wijze waarop aan de positieve ontwikkelingen alle betekenis ontnomen wordt, ingegeven te zijn door de behoefte om een bestaand beeld van de internationale werkelijkheid te beschermen tegen verandering. Wat in feite deze minder welwillende interpretatie ondersteunt is in de eerste plaats de onevenredige kracht waarmee, en de

emotioneel inadequate wijze waarop, de zeer licht aange-
supte tekenen van een positievere ontwikkeling bestreden
worden. Onevenredige reacties (op een verschijnsel) doen
altijd het vermoeden rijzen dat er ook beweegredenen in
het spel zijn die niet evident door de zaak zelf worden
opgeroepen. In de tweede plaats ondersteunen een aantal
moeilijk te rechtvaardigen argumenten die de schrijvers
gebruiken deze minder welwillende interpretatie.

Alvorens deze te bespreken eerst een meer algemene
opmerking. In een militair document lijkt het wenselijk
om wanneer men over communistische dreiging spreekt
goed te onderscheiden tussen militaire dreiging enerzijds
en alle mogelijke andere soorten dreiging anderzijds. Welis-
waar gaat het hier om twee zijden van dezelfde medaille,
maar omdat de omvang van de eigen militaire inspanning
afgestemd wordt op de militaire kracht van de tegenstander,
moet men afgaan op de omvang daarvan en niet op een
algemeen begrip als dreiging. De schrijvers van de Defensie-
nota maken deze onderscheiding soms wel, terwijl op
andere momenten het spreken over de verschillende aspecten
van de communistische dreiging in elkaar overloopt,
hetgeen tot gevolg heeft dat bij de argeloze lezer de indruk
gewekt zou kunnen worden alsof ook op militair gebied
de communistische dreiging hand over hand toeneemt.
Met uitzondering van de situatie ter zee, lijken de schrijvers
deze mening niet te zijn toegedaan. In ieder geval lijkt het
niet de mening van de Amerikaanse Minister van Defensie,
blijkens diens van veel zelfverzekerdheid getuigende ver-
klaringen in het openbaar. Ook in het boek „Arms and
Stability in Europe”, dat een verslag bevat van de hand
van Alastair Buchan en Philip Windsor van beraadsla-
gingen gevoerd door Europese experts op het gebied van
de strategie, vindt men geen aanwijzingen dat een van de
onevenwichtigheden in het „evenwicht van onevenwichtig-
heden” doorslaggevend aan het veranderen zou zijn ten
nadele van het Westen. Om alle misverstand te voorkomen
zou men liever gezien hebben, dat meer in het oog ge-
houden was, dat de militaire kracht van een tegenstander
mede bepaald wordt door de eigen sterkte (vgl. punt 3);
vandaar dat het ter zake zou zijn geweest om meer de
nadruk te leggen op de *verhouding* tussen de strijdkrachten
van Oost en West.

De betekenis van het Russisch-Chinese conflict.

Als uitgangspunt voor een bespreking van de argumen-
ten die aangevoerd worden om de positieve ontwikke-
lingen van hun betekenis te ontdoen, moge gebruikt worden
de hierboven cursief weergegeven samenvattende visie van
de schrijvers op de huidige wereldsituatie. Als men deze
zin op zich laat inwerken, bemerkt men dat zij angstaan-
jagend is. De hantering van het begrip communistisch
blok in dit verband suggereert een eenheid van theorie en
actie onder de communistische landen, die steeds minder
aanwezig lijkt te zijn. Schrijvers stellen dat men voor een
juiste beoordeling van de situatie er zich bij voortdoring
van bewust dient te zijn, dat er geen enkele aanwijzing is
om aan te nemen, dat in de doelstelling van de communis-
tische landen enige wijziging zou zijn aangebracht. „Deze
is en blijft de vestiging van de communistische wereld-
hegemonie. Het Russisch-Chinees ideologisch conflict
betreft dan ook niet deze doelstelling — daarover bestaat
overeenstemming — doch *slechts* de wijze waarop dit ge-
stelde doel moet worden bereikt” (blz. 9; curs. schrijver).

Wat de overeenstemming over de *doelstelling* betreft kan
men het eens zijn met de schrijvers, dat deze het tot stand

brenge van de maatschappij-ordening volgens Marx en
Lenin over de hele wereld is, ofschoon iemand als C. P.
Fitzgerald in zijn boek „The Chinese View of their Place
in the World” ook daar anders over denkt. Volgens deze
schrijver wijkt de zendingsgedachte in China terug voor
doelstellingen die China zelf betreffen: „The outlook is
centred on the needs and desires of China and the Chinese
people, not on the more hypothetical requirements of the
working classes of the world” (blz.71). Hoe dit ook zij,
het is bij de beoordeling van de communistische doelstel-
ling in ieder geval belangrijk zich te realiseren, dat de
communist de heilstaat als het einde ziet van een wetmatig
proces, dat ondanks historische en technologische ontwik-
kelingen zijn beloop zal krijgen en verder dat door Lenin
de export van de revolutie door middel van een oorlog als
een ondeugdelijk middel is afgewezen. Daarnaast heeft
Chroestsjov sinds 1956 regelmatig benadrukt, dat het
ontijdig overgaan tot revolutie of daartoe oproepen zin-
loos is. Beide stellingen worden ook door de Chinezen
onderschreven.

Om de betekenis van het meningsverschil over de *midde-
len* voor het Westen beter te kunnen begrijpen is het van
belang nader in te gaan op het conflict tussen de Sowjet-
Unie en China, ook omdat door dit conflict intenties en
politiek van de Sowjet-Unie zich belangrijk verduidelijkt
hebben. Alice Langley Hsieh, die voor de Amerikaanse
Rand Corporation de Chinees-Russische nucleaire dialoog
in het jaar 1963 heeft geanalyseerd (Journal of Conflict
Resolution, Vol. VIII, no. 2, juni 1964) komt tot de volgende
conclusies. Met betrekking tot de opvattingen over de
omvang van een totale nucleaire oorlog bestaat er tussen
Chinezen en Russen geen verschil. Sowjet-schattingen be-
lopen 700 tot 800 miljoen doden. Mao's nog in september
1963 bevestigde schatting van 1957 bedraagt de helft tot
een derde van de wereldbevolking. Als men gedwongen
wordt een verschil tussen beider visie aan te wijzen, dan
zou men kunnen zeggen dat de Chinezen, zoals Chroestsjov
vroeger, nucleaire oorlog beschouwen als een ramp waar-
van men zich kan herstellen, terwijl de Russische mening
is dat het een ramp is waarvan men zich niet kan herstellen.
Het kleineren van de nucleaire wapens door de Chinezen
is in 1963 afgenomen. Analyse van vertrouwelijke stukken
van de politieke afdeling van het Chinese leger toont aan
dat de Chinezen in tegenstelling met wat Chroestsjov
beweert de implicaties van nucleaire wapens voor moderne
militaire operaties en strategie zeer goed begrijpen. Het
materiaal onderstreept de voorzichtigheid die China's
externe militaire politiek karakteriseert (vgl. Quemoy in
1958 en het Indisch-Chinese grensconflict). Samenvattend
concludeert de schrijfster dat er weinig in de Chinese
militaire doctrine, politiek of gedrag te vinden is, dat steun
verleent aan de these, dat de Chinezen militair roekeloos
of avonturistisch zijn. Dit in tegenstelling met de Defensie-
nota die aan sommige regeringen, bedoeld is China, funda-
menteel andere uitgangspunten toeschrijft waar het betreft
de noodzaak van het vermijden van een nucleaire oorlog.

Het eigenlijke meningsverschil tussen China en de
Sowjet-Unie over de oorlog en vredekwestie betreft de
vraag: a. hoe men op moet treden tegen de Verenigde
Staten; b. de prioriteit die aan de doeleinden van de buiten-
landse politiek moet worden verleend; c. de gebieden
waar mogelijkerwijs winst kan worden geboekt en d. het
vaststellen van de risico's die dat meebrengt. Dit komt
neer op de vraag naar de rol van gewapend geweld in de
nationale bevrijdingsbewegingen en bij de sociale revoluties

open brief *aan alle
(vrij) jonge mensen die wel
eens (terecht) gedacht hebben
aan een carrière in het markt-
onderzoek.*

Onderwerp: Uw toekomst in het marktonderzoek.

Wij van het Nipo willen u graag een tweeledig advies geven:

1. Probeer in het marktonderzoek terecht te komen.
Het is fascinerend werk in een vak dat enorm groeit.
 2. Probeer het via het Nipo. Dat is nu eenmaal de grootste instelling op zijn gebied.
-

Mogen we dit advies nader toelichten?

Nipo is veelzijdig. Zeer veel onderzoektypen voor o.a. alle grote Nederlandse concerns: marktaandeel vaststellen, kijkers naar TV-Noordzee tellen, motieven- en image-onderzoek, reclame pre-testen, „IMPACT” meten van geplaatste advertenties en uitgezonden TV-spots. Van industrieel marktonderzoek tot en met opinie-onderzoek.

Nipo belooft goed. Met zeer adequate salarissen en interessante extra's.

Nipo biedt zekerheid. Het Nipo bestaat bijna 20 jaar, kent pensioen- en ziektekostenvoorzieningen. De omzet verdubbelt tot nu toe elke 3 à 4 jaar.

Nipo heeft veel „technische” faciliteiten: 11 IBM-machines, computerprogrammeurs, stencil-, lichtdrukk-, Xeroxmachines en collators die het werk vergemakkelijken.

(En dan nog de huisvesting in een modern kantoor met uitzicht op het Amsterdamse IJ.)

Niet voor iedereen!

Veelzijdig, zeer afwisselend onderzoekwerk stelt hoge eisen aan intelligentie, organisatievermogen, werkkraft en zeker niet in de laatste plaats gezond verstand. Een goede opleiding (bij voorkeur academisch) en een brede ontwikkeling zijn even noodzakelijk.

Denkt u daarop te kunnen bogen? En hebt u nog steeds interesse? Neemt u dan eens schriftelijk contact op met ondergetekenden over uw toekomstige plaats in de Onderzoek-Directie, of onder de Directie-assistenten en Projectleiders.

Beschrijf onder meer kort en duidelijk uw werkkring nu en voorheen, leeftijd en opleiding. Uw mededelingen behandelen we strikt vertrouwelijk.

N.V. NIPO
Drs. W. J. de Jonge J. Stapel

N.V. **NIPO** het Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie en het Marktonderzoek

Westerdokhuis Barentszplein 7 Amsterdam

in die landen die daar in communistische ogen om en nabij rijp voor zijn. China en de Sowjet-Unie zijn er beiden afkerig van om openlijk op te treden in interne crisissituaties. Het verschil ligt volgens Hsieh hierin, dat het de bedoeling van de Sowjets is om een direct treffen met de Verenigde Staten te vermijden in derde landen, zelfs als dat minder nadruk meebrengt op de rol van gewapende strijd in de nationale bevrijdingsbewegingen, terwijl de Chinezen van hun kant geloven, dat de Russische politiek — haar steun voor vreedzame coëxistentie, haar accentuering van de verschrikkingen van een nucleaire oorlog en het devalueren van militair optreden in de nationale bevrijdingsbewegingen — het revolutionaire proces verlamt en ten gevolge daarvan de strijd tegen het imperialisme. Zij staan een riskantere politiek voor omdat ze geloven, dat Amerika geen atoomwapens zal gebruiken in een nationale bevrijdingsoorlog, vanwege de politieke repercussies en hun ongeschiktheid voor zulk een oorlog. Er zijn echter aanwijzingen dat zij hiervan minder zeker zijn dan zij voorwenden in de discussie met Moskou. Tot zover de analyse van Hsieh.

„Creeping aggression”.

Wanneer China, dat algemeen in het Westen als agressief en roekeloos gezien wordt volgens deze analyse, al geneigd is tot voorzichtigheid, hoeveel reden te meer is er dan niet om betekenis te hechten aan het veranderde Russische standpunt over de middelen, dat nu juist de brandstof levert voor de ideologische kant van het Russisch-Chinese machtsconflict. Als de Defensienota tegen de achtergrond van deze gegevens alleen maar herhaalt, dat het doel van de communisten dan toch maar de wereldhegemonie blijft, dan blijkt daaruit opvallend weinig aandacht voor de veranderingen in theorie en praktijk waar het de middelen betreft die zij daarbij toepassen, d.w.z. voor de „indrukwekkende zelfbeperking” die de Sowjet-Unie zich oplegt bij het nastreven van haar doeleinden, zoals Alastair Buchan op het onlangs gehouden Pax Christi-congres het uitdrukte. Dat mede de Westerse defensie en vastberadenheid deze verandering in het Russische gedrag heeft voortgebracht is waar, maar soms lijkt het alsof men er spijt van heeft dit bereikt te hebben. Het lijkt ook waar, dat China en de Sowjet-Unie, als zij de kans zien „creeping aggression” zullen plegen en dat ontwikkelingshulp alléén die agressie soms niet tegen zal kunnen houden. Maar tegelijk geeft de situatie in bijv. Afrika, zoals het programma van de Amerikaanse Democratische partij nog expliciet memoreerde, en in Zuid-Afrika hoe explosief ook, geen aanwijzingen dat deze agressie het ene resultaat na het andere boekt. Het zijn a. de beperkingen die de spelregels van de nucleaire situatie opleggen aan de Sowjet-Unie, China en de Verenigde Staten; b. de aanwezigheid in een land van een evolutionaire revolutionair, die het volk blijkt te inspireren en c. een verstandige, beperkte Amerikaanse „commitment”, die met elkaar gecombineerd steeds meer de succesvolle „deterrent” tegen subversieve actie in de ontwikkelingslanden lijken te kunnen zijn. De enige landen waar de communistische invloed werkelijk toeneemt, blijken die landen te zijn waar de geaccepteerde nationale leiders ontbreken en de Amerikanen zich al of niet tegen hun zin ingelaten hebben met een voor het volk niet acceptabel nationaal leider of groepje van dezulken. Of een andere Amerikaanse politiek, die het Westen de beschamende vertoning in Zuid-Vietnam had kunnen besparen, ook het communistisch worden van dat land had kunnen voorkomen, is zeer de vraag, maar het is evenzeer de vraag, of

de wijze waarop het land nu misschien net niet communistisch wordt, niet veel schadelijker is voor de bevolking en de invloed van het Westen in de wereld, dan wanneer men het „nationaal communistisch” had laten worden. Dat betekent natuurlijk niet dat de Amerikanen zich op dit moment nog op een eenvoudige wijze zouden kunnen distantiëren.

De betekenis van de Russische zelfbeperking in Cuba, Zuid-Vietnam en Cyprus op grond van hun vrees voor een uitslaande brand, en de nationalistisch geïnspireerde weerstand, die de jonge staten zelf blijken te kunnen bieden tegen „creeping aggression”, worden door de nota niet genoemd, naar schrijvers suggereren omdat zij dit meer het terrein achten van de buitenlandse politiek. Maar dan ware het ook beter geweest de suggestie achterwege te laten als zouden de communisten overal succesrijk oprukken en als zou het Westen, met vreedzame coëxistentie in slaap gesust, gevaar lopen de ene agressie na de andere toe te laten. De woorden vreedzame coëxistentie worden volgens een zeer gangbare associatie ook in de nota verbonden met het woord dekmantel. Er wordt mee gesuggereerd dat het Westen ten prooi valt aan een list die het niet doorziet.

Russische zelfbeperking.

Als men de uitspraken van Russische leiders sinds 1956 over vreedzame coëxistentie er op na leest dan wordt men getroffen door de openhartigheid waarmee zij uitkomen voor hun opzet om ook tijdens de coëxistentie van socialistische en kapitalistische staten door te gaan met het verlenen van alle mogelijke hulp aan revolutionaire bewegingen in de ontwikkelingslanden. Het is dan ook beter de vreedzame coëxistentie te beantwoorden met een *waakzame* coëxistentie dan met het ideologisch afwijzen ervan. Of men dit doet is ervan afhankelijk of men het beslissende feit erkent, dat de ontwikkeling van de militair-strategische situatie de grote mogendheden, de Sowjet-Unie inclusief, dwingt hun doeleinden in Europa en daarbuiten na te streven op een wijze aangepast aan die situatie, d.w.z. met in het achterhoofd een duidelijk bewustzijn van wat de ander niet toe kan laten.

De Defensienota huldigt de opvatting dat de zelfbeperking die de Sowjet-Unie zich oplegt eigenlijk berust op de „toevallige” aanwezigheid van één leider met zijn aanhang en dat deze zelfbeperking morgen verdwenen kan zijn uit de Russische politiek. De schrijvers hebben er weinig gevoel voor dat een politiek die 8 jaar lang gevoerd wordt ook in een dictatoriaal geregeerd land haar sporen nalaat en niet goed omkeerbaar is zonder de medewerking van de tegenstander, die daar het motief voor moet verschaffen door zelf terug te vallen op een politiek die zich niet laat leiden door de gevaren van de nucleaire situatie. In tegenstelling tot de zekerheid van de Defensienota, dat in een democratisch bestel dit laatste niet goed mogelijk zou zijn, is het in feite op dit moment juist de vraag of het democratisch geregeerde Amerikaanse volk een mandaat zal geven voor een vastberaden, beheerste politiek of voor een agressieve roekeloze politiek, die geen rekening houdt met de afhankelijkheid van andermans redelijkheid van de eigen redelijkheid, en die de atomaire situatie juist wil gebruiken om de eigen doeleinden door te zetten. Natuurlijk willen de Chinezen en de Goldwaterianen evenmin een atoomoorlog; zij voelen zich alleen maar verplicht om grotere risico's te nemen om hun doelstellingen te bereiken. Op die manier kan men zijn tegenstander twee, drie, misschien wel vijf keer tot toegeven dwingen, maar dan gaat

het onherroepelijk fout (Senator Fulbright, 8 september jl. voor de Amerikaanse senaat).

De vraag, of deze gevaarlijke politiek gevoerd zal gaan worden door Oost en West, wordt niet alleen beslist door het inzicht van de mensen die in het Kremlin aan het bewind zijn, zoals de Defensienota stelt, maar door de vraag of het Oosten en het Westen door hun politiek ertoe bijdragen dat zij bij elkaar de onverdraagzamen, de ongeduldigen en de gefrustreerden in het zadel helpen. De factoren die dat in een land bepalen zijn, behalve het gedrag van de tegenstander ook de macht van de huidige regeerders, het reservoir aan spanning en frustratie dat in een maatschappij aanwezig is en de handigheid waarmee dat gespeeld wordt. Om de kans op een onverantwoordelijke buitenlandse politiek groter te achten bij een dictatoriaal bestel lijkt erg eenzijdig, zo niet onjuist. Met evenveel recht kan men in de Russische dictatuur van dit moment een stuk garantie zien voor het blijvende karakter van de Russische houding in nucleaire zaken. Het verwijt aan een dictatuur is immers dat ze geen wegen in stand houdt, waarlangs veranderingen in het staatsbeleid kunnen worden nagestreefd. Dat zou in dit geval van voordeel kunnen blijken te zijn. Een dergelijke opvatting is echter ook weer eenzijdig want een grotere vatbaarheid voor ongecontroleerde avonturen kent een dictatuur wel. Men mag daaruit echter niet als het ware a contrario afleiden dat een democratie een garantie biedt voor een verstandige buitenlandse politiek, dat is waar het bezwaar zich tegen richt.

Uitgangspunt voor defensiebeleid.

Ik heb mij afgevraagd hoe het komt, dat de schrijvers van de Defensienota in hun schets van de wereldsituatie en de doelstellingen en strategie van de Sowjet-Unie zo weinig de belangrijke ontwikkelingen verdisconteren. Een reden lijkt te zijn hun neiging om aan te nemen dat een defensie-apparaat alleen maar de steun van volk en soldaten kan verwerven en behouden als het opgebouwd wordt tegenover een duidelijk „agressieve” vijand. Dat wil zeggen een vijand die niet alleen uit is op dat wat niet van hem is, maar bovendien daarbij geen acht slaat op de omstandigheden en op dat wat zijn werkelijke eigen belang is. Als men van mening is dat alleen het beeld van de „agressieve” vijand de noodzakelijke defensiegelden en manschappen op tafel krijgt dan moet men de vijand die minder agressief wordt extra vrezen. Het is de vraag, of de veiligheid van het land niet op een andere manier beter verwezenlijkt kan worden. Zou het bijv. niet mogelijk zijn om de gehele defensie-inspanning te rechtvaardigen en te stimuleren vanuit de grondgedachte dat men moet voorkomen, dat de bestaande vijand agressief wordt, dat de gelegenheid de dief máákt. Het aantrekkelijke van zo'n uitgangspunt is, dat het niet begint met het creëren van een onoverbrugbare kloof, maar impliciet verwijst naar een algemeen menselijke mogelijkheid. Zou het verder niet mogelijk zijn om de gehele Westerse defensie te zien als een instrument dat ons, gedurende de tijd dat het een relatieve veiligheid verschaft, in de gelegenheid stelt om door het nemen van bepaalde stappen op politiek en militair gebied die veiligheid te vergroten. Het idee is o.a. van Ch. E. Osgood (Journal of Arms Control, januari 1963). De vraag is natuurlijk of het wat zou uitmaken als dit de algemeen aanvaarde uitgangspunten voor de Westerse defensie waren. Zou men voorlopig niet toch dezelfde tanks, kanonnen, raketten, atoomkoppen en soldaten moeten hebben als met de huidige uitgangspunten? Dat is zeker

het geval, maar men heeft het vermoeden dat het uitgangspunt van de „agressieve” vijand het inslaan van aanvullende wegen om tot een veiliger situatie te komen verhindert. Ontwapening en wapenbeheersing, het politieke compromis en spanningreducerende maatregelen van velelei aard kunnen slecht gedijen in deze sfeer.

Defensienota en Ontwapeningsnota.

Het valt op in de Defensienota dat op de plaats waar met veel nadruk de middelen aangewezen worden voor de verdediging van het Westelijk grondgebied, iedere verwijzing naar ontwapening en wapenbeheersing ontbreekt: „Deze beide — eendracht en kracht — hebben het volledige grondgebied gevrijwaard van de overheersing, hebben het oostelijk blok in verwarring gebracht en slechts deze elementen kunnen ook in de toekomst onze veiligheid waarborgen” (blz. 10; cursivering schrijver). Dat klinkt anders dan de opmerking in de regeringsnota over het ontwapeningsvraagstuk van 11 maart 1964, waarin gezegd wordt dat ontwapening in onze tijd tot een dwingende noodzaak is geworden vanwege de revolutionaire wapen-technologische ontwikkeling en dat deze daarom *evenzeer* onderdeel is geworden „van het nationale veiligheidsbeleid van staten als het streven om, zolang ontwapening uitblijft, door het handhaven van een nucleaire en conventionele afschrikingsmacht de oorlog te helpen voorkomen”. „Defensiebeleid en ontwapeningsbeleid zijn complementair en beide gericht op de veiligheid, zodat zij ook met elkaar in harmonie dienen te zijn” („Ontwapening, Veiligheid, Vrede”, blz. 10, Staatsdrukkerij 1964).

Als men deze uitlatingen met elkaar vergelijkt, dan ontbreekt er wel wat aan de harmonie. De passage over ontwapeningsvraagstukken, die in de Defensienota van 24 juni 1964 aan het gedeelte over de grondslagen is toegevoegd, poogt de harmonie te herstellen. Zij luidt als volgt:

„In het vorenstaande werd de aandacht voornamelijk gericht op de blijvende communistische dreiging. Het groeiende besef van de verschrikkingen van een nucleaire oorlog en de tussen beide blokken ingetreden evenwichtstoestand, maken het mogelijk zich, meer dan voorheen, te bezinnen op de problemen die betrekking hebben op wapenbeheersing, wederzijdse vermindering der bewapening of algemene ontwapening. Het is de mening van de ondergetekenden, dat zij op positieve wijze aan de oplossing van deze problemen dienen mede te werken” (blz. 11).

Hierna volgen dan enkele voorstellen over de organisatorische opzet waarbinnen deze bezinning zou moeten plaatsvinden. Een belangrijke vraag die men ook daar zal moeten bestuderen, is die naar bestaan en aard van de samenhang tussen de visie die men op de tegenstander heeft en het bedenken en doen van concrete stappen op het terrein van wapenbeheersing en ontwapening. De belangrijkste voorloper van ontwapening tot op dit moment: het kernstopakkoord van 5 augustus 1963, ging gepaard met de rede van Kennedy in juni 1963, waarin een andere visie op de vijand op de voorgrond komt. Men behoeft niet de naïeve gedachte te koesteren dat de chronologische volgorde van beide gebeurtenissen ook hun causale samenhang aangeeft, om toch vast te houden aan het idee, dat het een zonder het ander niet mogelijk is. De schrijvers van de Defensienota wekken de indruk te menen dat dit wél het geval is. Bovendien toont hun nota aan dat de gedachte van veiligheid door wapenbeheersing, wapenvermindering en ontwapening nog niet geïntegreerd is in de gangbare militaire visie.

Groningen.

Drs. B. J. Th. TER VEER.

Levensverzekering (binnenland) in het eerste halfjaar 1964

Blijkens gegevens die de Voorlichtingscommissie uit het Levensverzekeringbedrijf in haar jongste kwartaaloverzicht „De Telstrook” heeft verstrekt met betrekking tot de ontwikkeling van de levensverzekering in de eerste zes maanden van het lopende jaar heeft de ontvangst aan premieën en koopsommen in deze periode f. 78 mln. meer bedragen dan in de corresponderende tijd van 1963. Ruim f. 695 mln. werd door het verzekerde publiek voor risicodekking gecombineerd met sparen op lange termijn (oudedagsverzorging) bij de gezamenlijke maatschappijen aan premieën gestort.

Het mag een gelukkig verschijnsel worden genoemd, dat juist in het huidige stadium van onze nationale economie, deze methode van sparen een duidelijk opwaartse beweging vertoont. Voor een gezonde economische ontwikkeling is het immers van belang, dat de besparingen een hoog niveau bereiken, enerzijds opdat voldoende geld beschikbaar komt voor allerlei produktieve doeleinden en investeringen op lange termijn, anderzijds om een dam op te werpen tegen het gevaar van overbesteding. Opvallend is, dat terwijl de besparingen in de vorm van premiebetalingen voor levensverzekeringen (lijfrente- en pensioenverzekeringen daaronder begrepen) toenemende zijn, de spaarresultaten bij de andere — traditionele — spaarinstellingen een minder gunstig verloop laten zien, waarvan de voornaamste oorzaak gezocht moet worden in een te groot verbruik.

Het feit, dat het voor levensverzekering bestede bedrag in het eerste halfjaar in zulk een belangrijke mate is gestegen, duidt er op, dat er bij de Nederlandse bevolking nog altijd een sterk verlangen leeft het thans bereikte individuele welvaartspiel voor de — onzekere — toekomst veilig te stellen. Ook al vergen de uitgaven voor het dagelijkse verbruik grotere bedragen dan voorheen, niettemin wordt aan de zorg voor de toekomst prioriteit verleend en waakt men er blijkbaar voor, dat dit onderdeel van het levenspatroon in het gedrang komt.

Productie.

Ook de door het C.B.S. gepubliceerde produktiecijfers leggen daarvan getuigenis af. Zij tonen aan, dat er in de periode van januari tot en met juni 1964 met f. 4.455 mln. voor een bedrag aan nieuwe verzekeringen is tot stand gekomen, hetwelk f. 1.053 mln. hoger is geweest dan in dezelfde tijd vorig jaar. Medio 1963 had dat jaar op 1962 een voorsprong, die tot f. 168 mln. beperkt was gebleven. Nu echter is er voor ruim een miljard gulden méér aan nieuwe verzekeringen gesloten dan in de eerste helft van 1963. Een aanzienlijke vooruitgang, welke haar ontstaan mede te danken heeft gehad aan een bijzondere „fiscale” omstandigheid.

Begin mei bleek namelijk dat de reeds geruime tijd geleden ahangig gemaakte nieuwe wet op de inkomstenbelasting, die inmiddels (30 juni 1964) door de Tweede Kamer is aanvaard, de bepaling zou bevatten, dat in geval van annulering van de lijfrenteclausule bij kapitaalpolissen, waarop deze clausule van toepassing was, niet meer het gematigd tarief volgens artikel 48 I.B. zou mogen worden toegepast. Alleen voor hen, die voor 1 juli 1964 een kapitaalverzekering met lijfrenteclausule hadden afgesloten, zou blijven gelden, dat zij bij herroeping van de bewuste clau-

sule van de aanmerkelijk voordeliger bepaling inzake de belastbaarheid zouden kunnen profiteren. Bij posten als hierbedoeld, echter na 1 juli 1964 tot stand gekomen, zou voortaan de waarde bij uitkering in contanten of bij afkoop volgens het normale progressieve tarief worden belast.

Op grond van dit nieuwe wetsvoorschrift zijn velen ertoe overgegaan nog vóór 1 juli van dit jaar een verzekering met premieaftrek te sluiten ten einde nog te kunnen profiteren van de gunstige bepaling t.a.v. de belastbaarheid van de uitkering, indien men te zijner tijd de lijfrenteclausule zou willen laten vervallen.

Van het produktiebeloop in de eerste helft van 1964 in vergelijking tot 1963 geven de in tabel 1 opgenomen maands cijfers een overzicht.

TABEL 1.

Produktiebeloop eerste halfjaar 1963 en 1964
(in mln. gulden)

Periode	1963	1964	Vershil (1964 t.o.v. 1963)
januari	489,6	578,1	+ 88,5
februari	539,2	719,0	+ 179,8
maart	579,0	727,3	+ 148,3
1e kwartaal	1.607,8	2.024,4	+ 416,6
april	650,7	843,0	+ 192,3
mei	598,7	704,6	+ 105,9
juni	544,8	883,0	+ 338,2
2e kwartaal	1.794,2	2.430,6	+ 636,4
Totaal eerste halfjaar ...	3.402,0	4.455,0	+ 1.053,0

Onderwerpen wij de produktieresultaten per afzonderlijke branche, weergegeven in tabel 2, aan een nadere beschouwing, dan zien wij dat bij de categorie renteverzekeringen de stijging in de periode januari tot en met juni het grootst is geweest. De produktie, waarvan een voornaam bestanddeel wordt gevormd door in de verhouding werkgever/werknemer tot stand gekomen collectieve verzekeringen, bereikte een niveau van bijna f. 2,3 mrd. De toeneming bedroeg f. 640,7 mln., deels een gevolg van het feit dat bij bestaande pensioenregelingen aanpassing bij het verbeterde loonpeil heeft plaats gehad en bij nieuwe personeelsverzekeringen het hogere loonniveau het ontstaan van hogere pensioenbedragen in de hand heeft gewerkt, deels omdat tal van kapitaalverzekeringen — al dan niet met lijfrenteclausule — met aanvullende verzekeringen van ideaal-, gezins-, opvoedings- en dergelijke renten zijn afgesloten. Bij de produktietelling worden deze „renten” onder de rubriek „renteverzekering” opgenomen.

TABEL 2.

Produktie per branche
(eerste halfjaar)

Branche	1963	1964	verschil 1964 t.o.v. 1963	1963	1964
				(in procenten van het totaal)	
(in mln. glds.)					
a. kapitaalverzekering .	1.604,7	1.970,5	365,8	47,2	44,2
b. renteverzekering ...	1.647,1	2.287,8	640,7	48,4	51,4
c. volksverzekering	150,2	196,7	46,5	4,4	4,4
Totaal	3.402,0	4.455,0	1.053,0	100	100

Iets meer dan de helft van de totale productie wordt gevormd door renteverzekeringen. In vergelijking tot vorig jaar heeft zich in de eerste zes maanden van 1964 een verschuiving in de richting van dit type verzekeringen voltrokken. De 3 pCt. lagere productie bij de kapitaalverzekering is geheel ten goede gekomen aan de renteverzekering, waarvan de productie met hetzelfde percentage is gestegen. Bij de volksverzekering bleef het productiepercentage gelijk aan dat van vorig jaar.

Beleg modern
beleg in
InterUnie
N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie“, Postbus 617. Den Haag
(I. M.)

Premieontvangsten.

Particulieren uit hoofde van verzekeringen, die zij voor eigen rekening hebben gesloten enerzijds en ondernemingen krachtens voor hun personeel getroffen toekomstvoorzieningen anderzijds, hebben in de eerste helft van dit jaar bijna f. 700 mln. aan premien bij het levensverzekeringbedrijf gestort, ongeveer anderhalf maal zoveel als vijf jaar geleden in dezelfde tijd. Voor dat gedeelte van het premie-inkomen, hetwelk niet voor de uitkeringen en ter bestrijding van onkosten nodig is, moeten de maatschappijen een bij het wezen van hun bedrijf passende belegging zoeken.

TABEL 3. *Premieontvangsten^{a)}*
(in mln. glds.)

Jaar	Premie-inkomen eerste halfjaar	Stijging t.o.v. een jaar eerder
1960	476,6	44,6
1961	500,8	25,8
1962	573,6	72,8
1963	617,1	33,5
1964	695,2	78,1

a) Uitsluitend op hier te lande van kracht zijnde polissen.

Uitkeringen.

De maatschappijen hebben in het eerste halfjaar 1964 aan de daarop rechthebbenden in totaal f. 200,4 mln. ten goede doen komen, d.i. f. 15,3 mln. meer dan in de vergelijkbare periode van 1963.

Op de expiratedata van de daarvoor in aanmerking komende polissen kwam f. 5,9 mln. meer beschikbaar dan vorig jaar. Op grond van overlijden van verzekerden hebben de maatschappijen in de vorm van kapitaal f. 35,3 mln. of f. 1,8 mln. meer uitbetaald, terwijl de pensioen- en renteuitkeringen f. 84,6 mln. tegen f. 77,5 mln. vorig jaar vertegenwoordigden.

Tabel 4 geeft aan hoe de uitkeringen zowel in absolute cijfers als procentueel over de drie categorieën zijn verdeeld.

TABEL 4. *Uitkeringen aan polishouders en begunstigen*

Uitkeringen eerste halfjaar	1963		1964	
	in mln. glds.	in pCt.	in mln. glds.	in pCt.
wegens overlijden ..	33,5	18,1	35,3	17,6
op de afloopdata ..	74,1	40,0	80,5	40,2
aan diverse renten ..	77,5	41,9	84,6	42,2
Totaal	185,1	100	200,4	100

Tot de polissen, waarvan de verzekerde bedragen na overlijden van de verzekerden opeisbaar werden, behoorden 1.833 contracten, die op dat ogenblik nog geen 2 jaar

bestonden. Op die polissen ontvingen de maatschappijen aan premien f. 346.908, doch daar die verzekeringen een uitkeringswaarde vertegenwoordigden van f. 4.741.409 zullen de maatschappijen ruim 13x zoveel moeten uitbetalen als zij aan inkomen genoten hebben. Dit verschijnsel bewijst, dat de risicodragende functie van het levensverzekeringbedrijf nog altijd van niet te onderschatten betekenis is.

TABEL 5. *Door overlijden binnen twee jaar vervallen polissen*

Eerste helft van:	Aantal polissen	Premie-ontvangst in guldens	Uitkeringen in guldens
1960	1.987	206.817	2.209.980
1961	1.820	223.021	3.033.658
1962	1.853	282.288	4.187.734
1963	1.816	222.651	3.760.382
1964	1.833	346.908	4.741.409

Beleggingen.

Aan het eind van het eerste halfjaar 1964 hadden de maatschappijen f. 57,2 mln. meer belegd dan aan het einde van 1963. De balanswaarde van de gezamenlijke beleggingen is van f. 10.927 mln. ultimo 1963 tot f. 11.499,4 mln. of rond f. 11,5 mrd. medio 1964 gestegen.

Leningen op schuldbekentenis zijn als beleggingsobject nog steeds favoriet. Per eind juni 1964 stond ruim f. 5,5 mrd. of bijna de helft van alle belegde gelden uit in de vorm van onderhandse leningen die, voor zover zij een looptijd van langer dan een jaar hebben, als volgt kunnen worden verdeeld:

leningen aan (of gegarandeerd door) de overheid	f. 2,5 mrd.
leningen aan openbare nutsbedrijven	„ 0,3 mrd.
leningen aan het bedrijfsleven	„ 1,7 mrd.
leningen aan overige instellingen	„ 1,2 mrd.
Totaal	f. 5,5 mrd.

Van de gelden die aan de overheid worden geleend, is naar schatting 70 pCt. bestemd voor financiering van de woningbouw.

TABEL 6. *Belegd kapitaal*

	Balanswaarde		Stijging/ daling	In procenten	
	per 31-12-'63	per 30-6-'64		per 31-12-'63	per 30-6-'64
	(in mln. glds.)				
Vaste eigendommen ..	838,2	945,0	+ 106,8	7,7	8,2
Hypotheek	2.857,4	3.105,1	+ 247,7	26,1	27,0
Effecten	892,2	890,6	- 1,6	8,2	7,8
Leningen op schuldbekentenis	5.288,9	5.533,5	+ 244,6	48,4	48,1
Inscr. grootboek en schuldreg.	650,3	636,8	- 13,5	5,9	5,5
Polisbeleningen	84,4	84,1	- 0,3	0,8	0,7
Overige beleggingen ..	315,6	304,3	- 11,3	2,9	2,7
Totaal	10.927,0	11.499,4	+ 572,4	100	100

Op grote schaal hebben de maatschappijen hypothe-
caire geldleningen verstrekt en wel per eind juni 1964 tot
een bedrag van ruim f. 3 mrd. of 27 pCt. van alle beleg-
gingen. Vaste eigendommen hadden aan het eind van het
eerste halfjaar een waarde van f. 945 mln. of ruim 8 pCt.
van alle beleggingen.

De leningen aan de overheid dienen ook ter financiering
van openbare werken, die in het algemeen belang tot stand
worden gebracht. Dergelijke projecten worden soms ook
rechtstreeks gefinancierd; recente voorbeelden hiervan
zijn de nieuwe Haringvlietbrug en de in aanbouw zijnde
Beneluxtunnel, waarvoor de gelden door een aantal levens-
verzekeringmaatschappijen ter beschikking zijn gesteld.

Het levensverzekeringbedrijf is zich in de naoorlogse
jaren meer en meer gaan toeleveren op de financiering van
het bedrijfsleven, waardoor de spaargelden van de ver-
zekerden een belangrijke rol zijn gaan spelen in de eco-
nomische ontplooiing van ons land. De beleggingen op
dit terrein hebben zich ontwikkeld als in tabel 7. vermeld.

TABEL 7. *Financiering bedrijfsleven*

Jaar	In mln. glds.	In pCt. van alle beleggingen
1945	89,6	4,0
1950	590,5	16,6
1955	977,0	17,0
1960	2.061,4	23,4
1963 (voorlopig)	3.000,0	27,5

Vorenstaande beschouwing over de ontwikkelingsten-
dencies, die zich in de eerste helft van het thans lopende
jaar bij het levensverzekeringbedrijf hebben voorgedaan,
leiden tot de conclusie, dat de levensverzekeringmaat-
schappijen, die met hun activiteiten het sparen in combinatie
met risicodekking aanmoedigen en de van de verzekerden
afkomstige besparingen naar produktieve investeringen
dirigeren, een factor van betekenis vormen tot herstel en
behoud van het economisch evenwicht.

Rotterdam.

J. B. BOOIJ.

Chroestsjov - leider en criticus van de Sowjet-economie - exit

(IV)

Een bloemlezing

Plan-indexcijfers (success-indicators)

Op het averechtse effect van de beloningsnorm zijn
we in het voorafgaande reeds enige malen gestuit. Stel
u voor — en hiermede loop ik even vooruit op de hier-
na nog te citeren uitspraak van Chroestsjov — dat een
fabrikant van walserijprodukten, zoals zwaar profiel-
ijzer, licht profielijzer, platen, buizen e.d., de instructie
krijgt te zorgen voor een maximale produktie in termen
van gewicht. Of een fabrikant van betonwaren die de
opdracht krijgt te zorgen voor een maximale produktie
in termen van m³. De kans is dan zeer klein, dat deze
man een evenwichtig assortiment zal produceren, even-
wichtig genomen in de zin van: in overeenstemming met
de verlangens van de afnemers. In tegendeel, het assor-
timent zal met grote waarschijnlijkheid uiterst eenzijdig
worden; de manager zal zich richten op die eenheden,
waarmede hij het gemakkelijkst aan de gestelde norm
voldoet. Dit zijn in dit geval de zware en de minst be-
werkelijke produkten. Of men daarbij „toevallig” dure
of goedkope grondstoffen verwerkt, is een bijkomstig-
heid.

Ziehier Chroestsjovs kritiek dd. 19 november 1962
uitgesproken in het plenum van het Centraal Comité
van de Communistische Partij:

„Many plan indices currently in use do not offer oppor-
tunity for fully assessing the operation of enterprises, nor
do they ensure enterprise interest in more efficient use of
capital investments and fixed assets, production of goods in
the necessary assortment, reduction of their cost, rise of
labour productivity, and improvement of quality. The main
plan index — gross output — does not in full measure re-
flect the true economic situation, and makes it disadvanta-
geous for an enterprise to put out cheap or more intricate
articles and to fulfil the plan for the entire nomenclature”.

En even verder:

„The existing indices of plan fulfilment in industry give
an inaccurate picture of the operation of enterprises. Here

are a few examples: The production of cement is measured
in tons, although it is general knowledge that grades of ce-
ment differ and cost of production per ton is therefore not
identical. The higher the grade of cement, the greater the
outlays on its production. Or take output of plants produ-
cing reinforced concrete elements, measured in cubic metres
without regard for the fact that these elements differ and
demand different outlays of labour for their manufacture.
Similarly, the output of rolled stock is measured in tons. The
index is the same, although labour consumption for rolling
heavy sections or light sections, cold-rolled sheets or pipes
is entirely different. Each of these rolled articles requires
different outlays of labour and means.

Hence it is clear that mere quantitative indices, without
regard for the assortment of articles, do not give a correct
picture of the operation of an enterprise. It often happens
that a factory which has fulfilled the plan in tons by top-
ping the assignment for less labour-consuming, but heavier
articles, receives a premium, while another factory, which
has run slightly short of the plan in tons, being engaged in
the manufacture of more labour-consuming but lighter ar-
ticles, is deprived of a premium ...¹⁾

Ook hier komt weer de premie bij de verkeerde man-
terecht, nl. bij de manager die formeel zijn taak ver-
vulde en wel door de produktie van de zware soorten,
in plaats van bij de manager, die de lichtere, meer be-
werkelijke artikelen maakte.

Versplintering in de industriële research en ontwikkeling.

In een rapport dd. 19 november 1962, gericht aan het
plenum van het Centraal Comité der Communistische
Partij van de Sowjet-Unië, toonde Chroestsjov tegen de
buitensporige versplintering op het terrein van technische
research, industriële ontwikkeling, ontwerpactivitei-
ten enz. Deze versplintering viel te constateren t.a.v. tal
van artikelen: machines, tractoren, turbines, auto's, ra-
dio- en t.v.-toestellen e.a.

Er is veel te weinig specialisatie. De tendens in het

¹⁾ „Economics of Planning”, Oslo, april 1963, blz. 53.

bedrijfsleven is namelijk om zoveel mogelijk in eigen hand te houden: de onderdelen van het apparaat gaan zich autarkisch gedragen. Als Chroestsjov, hetgeen volgt, zelf niet zou hebben gezegd, zou het nauwelijks te geloven zijn:

„Nehmen wir z.B. den Maschinenbau. Hier arbeiten etwa 400 wissenschaftliche Forschungs- und Projektierungsinstitute und mehr als tausend selbständige Konstruktionsbüros, von denen nur etwa sieben Prozent dem Staatlichen Komitee für Automatisierung und Maschinenbau unterstehen.

Die Zersplitterung der wissenschaftlichen Forschungsorganisationen und der Projektierungs- und Konstruktionsorganisationen führt unvermeidlich dazu, dass sie bei der Schaffung von Maschinen und der Ausarbeitung technologischer Prozesse Doppelarbeit leisten, wobei jede einzelne Organisation ihre eigenen Konstruktionen und Technologien hervorbringt und sozusagen Fahrräder selbst erfindet.

Sehen Sie sich an, was im Traktorenbau vor sich geht. Hier gibt es 30 spezialisierte Konstruktionsbüros für Traktoren, Traktorenmotoren und -Aggregate; in diesen Büros arbeiten rund 3000 Konstrukteure. Die Büros liegen in sechs Unionsrepubliken und sind 18 Volkswirtschaftsräten unterstellt. Die von den Werken in Charkow und Wolgograd hergestellten Raupenschlepper gleichen sich in den Hauptparametern und in ihrer Zweckbestimmung, in vielen Baugruppen und Teilen sind sie jedoch völlig verschieden.

Nicht besser sieht es in der Autoindustrie aus, wo es rund 40 Konstruktionsbüros im Bereich von 24 Volkswirtschaftsräten gibt. Hier bringt die Aufsplitterung der in der Konstruktion tätigen Kräfte die gleichen Mängel hervor wie im Traktorenbau.

Das Fehlen einer Zentralisation und Konzentration der Kräfte bei der Projektierung von Turbinen und Generatoren bringt dem Land grosse Verluste. Die Konstruktionsbüros der Werke „Elektrosila“ und „Elektrotjashmasch“ sowie des Nowosibirsker Turbogeneratorenwerkes entwickeln jedes für sich „ihre eigene“ Maschine.

Die mit der Entwicklung von Rundfunkgeräten und Fernsehapparaten beschäftigten Konstrukteure sind auf 17 Konstruktionsorganisationen des Landes verteilt. Fernsehapparate werden in 19, Rundfunkgeräte in 32 Werken hergestellt. Die in verschiedenen Städten gelegenen Werke produzieren Fernsehapparate und Rundfunkgeräte ein und desselben Typs, die jedoch in der Konstruktion und in ihren Abmessungen verschieden sind. Im Jahre 1962 werden 12 Typen von Fernsehapparaten und 47 Arten von Rundfunkgeräten und Musiktruhen produziert. Eine solche durch nichts gerechtfertigte Vielzahl von Typen erschwert die Aufnahme der Massenfertigung von Fernsehapparaten und Rundfunkgeräten, sie hemmt die Anwendung hochproduktiver mechanisierter Ausrüstungen und ermöglicht es nicht, die Selbstkosten der Produktion zu senken und ihre Qualität zu verbessern. Es ist nicht erstaunlich, dass die Selbstkosten ein und derselben Typen von Rundfunkgeräten und Fernsehapparaten sehr unterschiedlich sind. Die Selbstkosten des im Rundfunkwerk von Baku hergestellten Fernsehapparates „Rekord“ sind um das 1,5 fache höher als im Rundfunkwerk des Woronesher Volkswirtschaftsrates, wo die Grosserienproduktion dieses Typs von Fernsehapparaten aufgenommen worden ist.

Man könnte viele andere Beispiele für die Zersplitterung der Kräfte in der Konstruktion, für Parallelarbeit von Forschungsinstituten, Konstruktionsbüros und Projektierungsorganisationen anführen²⁾.

Even verder:

„Die schlechte gegenseitige Abstimmung in der Arbeit von Konstruktions-, Forschungs- und Projektierungsorganisationen ist eine der Hauptursachen dafür, dass die Konzentration und Spezialisierung der Industrieproduktion langsam vor sich geht. Unsere leitenden Mitarbeiter hängen noch so stark an der alten Organisation der komplexen Produktion, dass die Zahl der Universalbetriebe weiterhin wächst, ungeachtet aller Richtlinien und Aufrufe, eine spezialisierte Pro-

duktion zu organisieren. Das ist eine völlig falsche, schädliche Linie“.

En ten stotte:

„Wie ist es aber bei uns? Hat nicht jede Möbelfabrik ihre entwürfe, ihre Möbel? Hier ist ein wirkliches Eldorado für Bürokraten — jeder kann seinen eigenen Stil im Büro haben! Es werden fast 4000 Möbeltypen hergestellt. Meistenteils in kleinen Betrieben und Abteilungen mit primitiver Arbeitsweise. Diese Betriebe sind nicht spezialisiert, in einigen von ihnen werden mehr als 20 Möbeltypen produziert.

Eine solche Desorganisation führt dazu, dass viele unbequeme, teure, unschöne und wenig haltbare Möbel hergestellt werden. Allein von den Volkswirtschaftsräten der Russischen Föderation werden 156 unterschiedliche Arten von Stühlen, 116 Arten von Esstischen, 222 verschiedene Kleiderschränke und sogar 217 unterschiedliche Betten produziert. Wie Sie sehen, verlegt sich jeder auf das, was ihm in den Sinn kommt. Jede Fabrik entwirft etwas Neues, und häufig nicht deshalb, weil das Alte schlecht ist, sondern deshalb, weil sich der Konstrukteur mit „seinem“ Stuhl oder Schrank, so hässlich er auch sein mag, verewigen will!“.

Zijn advies? Hij verwijst naar de kapitalistische ondernemers! Die weten beter en doen het beter.

„Die Wirtschaft des Kapitalismus entwickelt sich bekanntlich anders als bei uns. Aber selbst die durch den Konkurrenzkampf zerfleischte Industrie der kapitalistischen Länder nutzt weitgehend die Spezialisierung und die Zentralisation der Konstruktions- und der wissenschaftlichen Forschungsinstitutionen aus.

Unter den Bedingungen des Kapitalismus wird die Einführung der neuen Technik in die Produktion durch die Konkurrenz vorangetrieben. Um nicht bankrott zu machen, erneuern die kapitalistischen Firmen systematisch die maschinelle Ausrüstung in den Betrieben. Manche Firmen lassen zum Beispiel nicht zu, dass der Maschinenpark ihrer Betriebe länger als zehn Jahre arbeitet, da sich die Ausrüstungen abnutzen und moralisch verschleissen. Die Kapitalisten wissen, das man mit veralteten Maschinen im Konkurrenzkampf mit jenen Firmen, die vollkommene Maschinen benutzen, nicht standhalten kann“.

Eveneens:

„Die Zentralisierung der Konstrukteurkräfte bringt den Kapitalisten gewaltige Profite. Zum Beispiel sind in der Automobilindustrie der Vereinigten Staaten von Amerika die Konstrukteure und 90 Prozent der gesamten Produktion in drei führenden Konzernen konzentriert: General Motors, Ford und Chrysler. Und das bringt einen grossen ökonomischen Nutzen“.

En ten slotte:

„In Italien versorgt eine Firma das ganze Land mit standardisierten Büromöbeln und allem Büroinventar. Wenn jemand so etwas braucht, wendet er sich an diese Firma, und sie liefert dem Besteller alles Notwendige“²⁾.

Verschillende andere punten zouden nog kunnen worden genoemd ten aanzien waarvan door Chroestsjov kritiek is geuit. Zo bijv. op de gebrekkige controle van de naleving der planverplichtingen, op de bureaucratie, op het leiding geven aan een bedrijf of een boerderij vanachter een bureau e.d.

Het voorafgaande bood o.i. echter voldoende inzicht in de problemen, waarmede de heersers in een centraal geleide economie van het Sowjet-type hebben te worstelen.

²⁾ Zie voor al deze citaten „Ost-Probleme“ van 11 januari 1963, blz. 8 en 9.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Men doet thans voorzichtig enige stappen op de door Prof. Liberman uit Charkow gewezen weg; kenmerkend hiervoor is wel het directe contact tussen producent en detaillist, alsook het gebruik van het kapitaalsrendement als „succes indicator”³⁾.

De lezer realiseert zich overigens, dat kritiek in de zin zoals in het voorafgaande is weergegeven reeds ruim 30 jaar vanuit de top in Moskou op het bedrijfsleven wordt geuit.

Ten aanzien van de, blijkbaar onuitroeibare, autarkietendens bijv. merkt Granick op:

„Thirty years of denunciation from Moskow, accompanied

³⁾ D. Granick: „The Red Executive. A study of the organization man in Russian industry”. A Doubleday Anchor Book, New York 1961, blz. 135. Een Nederlandse vertaling, getiteld „De Rode Directeur”, te verschijnen in de serie „Floret-Boeken” is aangekondigd. Een Duitse vertaling „Der Rote Manager” bestaat reeds enige tijd.

⁴⁾ Men zie hierover o.a.: Drs. M. P. van den Heuvel: „Discussie in Sowjet-Unie over winstprincipe. Proef met denkbeelden van Prof. Liberman” in „Het Parool” van 21 oktober 1964; Drs. H. L. Verhaar: „Hervorming van de Sowjet-planning” in de „Internationale Spectator” van 22 oktober 1964; Drs. R. W. A. Hermans: „„Success indicators”; de Russische manager en zijn superieuren” in „E.-S.B.” van 4 november 1964.

by reasoned explanations of the advantages of division of labour, had absolutely no effect”⁴⁾.

Dit wordt met zoveel woorden toegegeven in Chroestsjovs hierboven weergegeven klacht — een klacht die in feite een bekentenis vormt — dat het aantal „Universalbetriebe” een „komplexen Produktion” nog steeds toeneemt, alle richtlijnen en oproepen tot specialisering ten spijt.

Ook aan Chroestsjov is het niet gelukt het stelsel van zijn kwalen te genezen. De door hem geoefende kritiek is voor een deel uiting van machteloosheid. Chroestsjov heeft de „compelling logic of institutions”, i.c. van de Russische centraal geleide economie ervaren; hij heeft tegen haar „imperatives” niet op gekund⁵⁾. Hij is gevallen mede over de Sowjet-economie zijn economie. Men kan niet tegelijkertijd leider en criticus zijn.

Beverwijk.

Drs. S. VAN POPTA.

⁵⁾ Zie voor de hier gebezigde terminologie de aanhef van het vorige artikel in „E.-S.B.” van 18 november jl.). In aansluiting hierop zij nog attent gemaakt op de woorden, waarmede P. J. D. Wiles zijn boek „The Political Economy of Communism”, hfdst. 1, begint: „This book is informed by the belief that there is such a thing as the logic of institutions”. Hij schaaft zich hiermede in de rij van de aldaar vermelde auteurs.

GEMEENTE ROTTERDAM

UITGIFTE VAN

f 75.000.000.-- 5 1/2 pCt. Obligaties

in stukken van f 1000.- nominaal.

Ondergetekenden berichten, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op

MAANDAG 30 NOVEMBER 1964

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 99 3/4 pCt.

bij de kantoren van de

**Rotterdamsche Bank N.V.
Amsterdamsche Bank N.V.
Incasso-Bank N.V.**

**Algemene Bank
Nederland N.V.**

**De Twentsche Bank N.V.
Lippmann, Rosenthal & Co.
R. Mees & Zoonen
Pierson, Heldring & Pierson**

te Rotterdam, Amsterdam en 's-Gravenhage, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus d.d. 20 november 1964.

Exemplaren van het prospectus en inschrijvingsbiljetten zijn bij bovengenoemde kantoren verkrijgbaar.

Rotterdam, 20 november 1964.

Burgemeester en Wethouders
der Gemeente Rotterdam.

GELD- EN-KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Het ingaan van de nieuwe periode van het verplichte deposito der banken uit hoofde van de kredietrestrictie in het midden van de maand, hetgeen een verhoging van het bedrag meebracht van f. 163 mln. tot f. 233 mln., luidde tevens een tijdperk op de geldmarkt in, waarin de krapte is gaan overheersen. Dit bleek reeds uit de weekstaat van De Nederlandsche Bank per 16 november. Immers, slechts door een beroep van f. 57 mln. op de Centrale Bank kon het evenwicht op de markt tot stand worden gebracht.

Het bij De Nederlandsche Bank opgenomen bedrag lijkt aan de hoge kant, want het saldo der banken bleef hierdoor boven de genoemde f. 233 mln. Waarschijnlijk echter verwacht men een zware novemberultimo, zodat men ernaar streeft bij het begin der periode enige ruimte te scheppen. Behalve de toename van het verplichte deposito waren ook de financiële transacties van de overheid voor de markt ongunstig; het tegoed van de Staat bij De Nederlandsche Bank steeg met f. 102 mln. De inkrimping van de bankpapiercirculatie was hier tegenover onvoldoende om een voldoende compensatie te bieden tegenover geblokkeerde resp. wegvloeiende gelden.

In de afgelopen week is de invloed van de verkrappende factoren nog versterkt. Dit kan men afleiden uit een forse stijging van de daggeldrente, die reeds 16 november van 2 tot $2\frac{1}{2}$ pCt. omhoog ging en daarna nog tweemaal kort na elkaar tot ten slotte $3\frac{1}{2}$ pCt. werd verhoogd. De expansie van de bankbiljettencirculatie in verband met de maandultimo, versterkt ditmaal door de Sinterklaasactiviteiten, zal hierbij zonder twijfel een belangrijke rol hebben gespeeld. De geldhoeveelheid is de laatste maanden slechts weinig gestegen. In het eerste halfjaar 1964 liep het binnenslands geldkwantum met f. 684 mln. op. In het derde kwartaal bleef de stijging tot slechts f. 53 mln. beperkt. Wat de primaire liquiditeit betreft, blijkt in dit kwartaal de algemene liquiditeitsverkrapping zich toch te hebben doorgezet.

Kapitaalmarkt.

Het gedaalde beroep van de overheid en de gestegen vraag van de private sector op de emissiemarkt komt duidelijk in de cijfers van de emissiestatistiek naar voren. Het Rijk nam in de eerste tien

maanden van 1963 f. 596 mln. uit de markt, in de overeenkomstige periode 1964 f. 455 mln. Telt men bij het laatste cijfer de opbrengst van de jongste staatslening dan zal over het gehele jaar het beroep van de Staat dat van 1963 wel meer benaderen doch niet overtreffen. In 1964 werd namelijk in totaal f. 996 mln. opgenomen. Ditzelfde geldt voor de lagere overheid. De cijfers van januari tot en met oktober 1963 en 1964 zijn resp. f. 498 mln. en f. 323 mln.

Geheel anders ligt het bij de private sector, waar van een forse stijging sprake is, nl. van f. 100 mln. tot f. 395 mln. Emissies van grote concerns die dit beeld zouden kunnen veranderen staan niet voor de deur. In de afgelopen week is het prospectus van de lening Rotterdam verschenen. Het gaat om een $5\frac{1}{2}$ pCt. obligatielening van f. 75 mln. tegen $99\frac{3}{4}$ pCt.

rbt

RAADGEVEND BUREAU DR. IR. A. TWIJNSTRA
adviseurs voor bedrijfsorganisatie in de bouwnijverheid

Wij zoeken voor N.V. van Egteren
Woningbouw te Enschede een

BEDRIJFSECONOMISCH

DIRECTEUR

FUNCTIE-INHOUD:

- het samen met de technisch directeur leiden van de werkmatschappij woningbouw
- het leiden van administratie, budgettering, kostenbewaking en informatie
- het leidinggeven aan enkele afdelingschefs

FUNCTIE-EISEN:

- een bedrijfseconomische opleiding van academisch of daarmee gelijkstaand niveau
- ervaring in een soortgelijke, op moderne bedrijfsvoering gebaseerde functie
- een leeftijd van tenminste 35 jaar.

In eigen handschrift opgestelde brieven worden gaarne ontvangen door het Raadgevend Bureau Dr. Ir. A. Twijnstra, Beursstraat 9, Hengelo (O), t.a.v. Drs. A. Gudde.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	13 nov. 1964	20 nov. 1964
Algemeen	392	419 — 394	407	404
Intern. concerns	548	598 — 553	582	578
Industrie	341	357 — 327	339	339
Scheepvaart	153	161 — 133	139	138
Banken en verzekering	232	249 — 223	238	235
Handel enz.	165	175 — 156	163	163

Bron: AN.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 164,20	f. 161,20
Philips G.B.	f. 148,30	f. 159,10	f. 158,40
Unilever	f. 138,90	f. 145,50	f. 147,50
Expl. Mij. Scheveningen	398	245	222
A.K.U.	526	487	485½
Hoogovens, n.r.c.	564½	576½	569
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	909½	908½
Nationale-Nederlanden, c.	870	764	770
Zwanenberg-Organon	900	973	989
Robeco	f. 227	f. 231	f. 232
New York.			
Dow Jones Industrials	760	874	891
Rentestand.			
Langl. staatsobl. b)	4,71	5,28	5,26
Aand.: internationalen b)	3,15 c)	3,29	
lokale b)	3,66 c)	3,45	
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	ca. 3¾	3¾-3¾

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht: Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

Het Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding te Wageningen heeft de mogelijkheid tot plaatsing van een

MIDDELBAAR ECONOOM

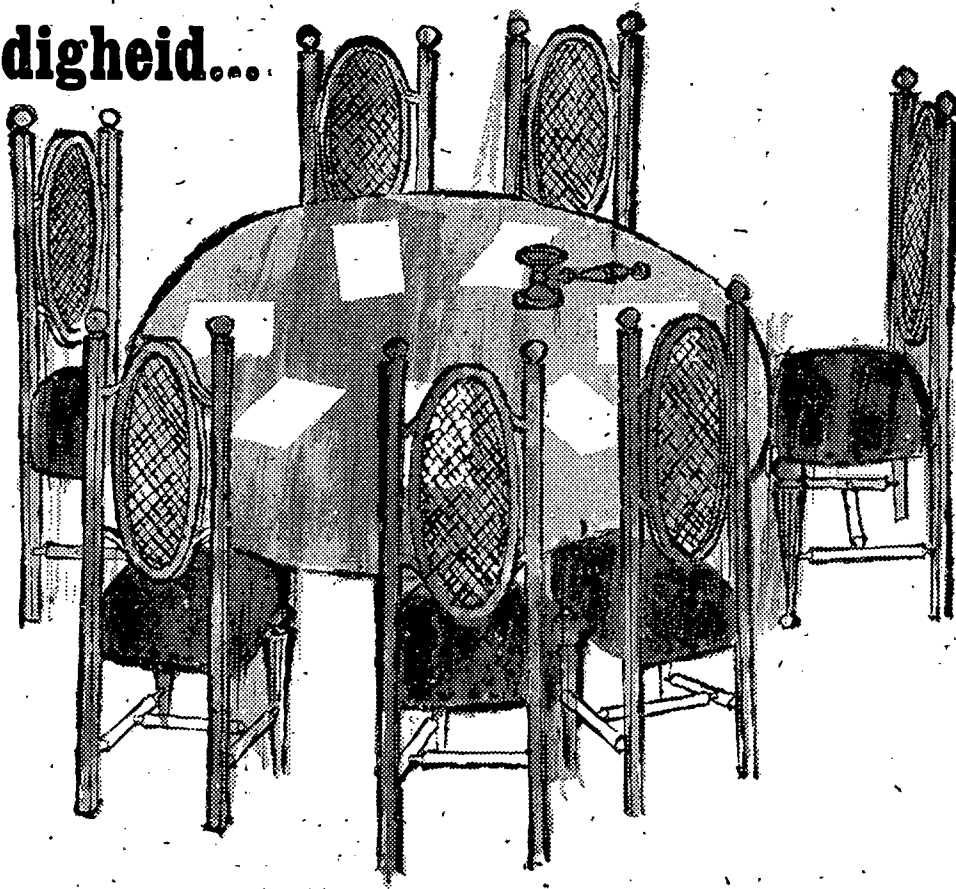
in het kader van het onderzoek naar de lange termijn ontwikkelingen ten plattelande. Het is gewenst dat de kandidaat vrij zelfstandig kan werken en o.a. bekend is met het bewerken van het statistische materiaal.

Aanstelling kan geschieden in een der rangen van technisch ambtenaar (salarisgrenzen momenteel van f 563,— — f. 1.109,— per maand) exclusief 4 pCt. vakantie-uitkering en huurcompensatie.

Tegemoetkoming in de verhuiskosten is mogelijk. Sollicitaties te richten aan het Instituut, Postbus 35 te Wageningen.

Adverteer meer in „E.-S.B.”

Veelzijdigheid...

De afzet-policy van Blydenstein-Willink is altijd gericht geweest op een breed terrein. Daarom is het bedrijf tegenwoordig ook actief op het gebied der synthetische vezels en heeft het een zeer gezonde variatie in zijn produkten. Het maakt

(veel-gewaardeerde!) stoffen voor sportkleding, werkkleding, foundations, overhemden, gordijnen en voeringen. En... het maakt alles zelf! Elke produktiefase is geïntegreerd. In eigen spinnerij, weverij, tricotage, finishing en drukkerij

houdt het de kwaliteit onder strenge controle. Het is dus niet zo verwonderlijk dat Blydenstein-Willink een goede naam heeft bij zijn afnemers en dat het zich al sinds vele jaren verheugt in grote stabiliteit en veilige groei.

Blydenstein-Willink n.v.

Enschede, Lonneker, Winterswijk, Ter Apel, Wychen

Junior- Organisatie-adviseur

Op het Bureau Bakkenist, Spits & Co.,
Economische Afdeling, is plaats voor
een jonge

econometrist

bij voorkeur met enige ervaring, die
in de praktijk van het organisatie-
advieswerk tot organisatie-adviseur
kan uitgroeien.

Brieven met pasfoto te richten aan:

**Bakkenist, Spits & Co.
Economische Afdeling
Emmaplein 5, Amsterdam-Z.**

Junior- Organisatie-adviseurs

Op het Bureau Bakkenist, Spits & Co.,
Economische Afdeling, is plaats voor
enige employé's, die in de praktijk
van het organisatie-advieswerk tot or-
ganisatie-adviseur kunnen uitgroeien.

In aanmerking komen:

- a. jonge afgestudeerde economen
bij voorkeur met enige
praktijkervaring
- b. praktijkmensen met minimaal
H.B.S.-opleiding, die in het
bedrijfsleven reeds een zekere
positie hebben bereikt;
leeftijd 25 - 30 jaar

In eerste aanleg gaat het om aanvulling
en versterking van de staf van het
kantoor te Rotterdam.

Brieven met pasfoto te richten aan:

**Bakkenist, Spits & Co.
Economische Afdeling
Veerkade 9, Rotterdam.**